ژن لەشەوانی شانۆی فەڕەنسیدا..
نیهاد جامی

ڕەنگە سەرەتا ئەم ناونیشانە کەمێک بەلای مەیلی سۆزداریدا بچێت، بەڵام لەڕاستیدا ناوەرۆکی نووسینەکە تەواو جیاوازە، هەندەی قسەکردنە لەپەیوەندیی نێوان ژن و شەو لەشانۆدا، چارەسەری ئەو پەیوەندییە لەڕێگەی شانۆنامەکانی ئەمڕۆی شانۆی فەرەنسی، گێڕانەوەیە بە یەکێک لەتازەترین کتێبە شانۆییەکان.
فێستڤالی ژن لەپاریس خولی دوانزەهەمینی ئەمساڵ بانگهێشتی نۆ نوسەری کرد کە هەریەکەی کورتە شانۆنامەیەک بنووسێت لەبارەی شەو، تەواوی شانۆنامەکانی لەکتێبێکدا چاپکرد بەناوی «شەو، نۆ شانۆنامەی کورت» (١) کە وێنەیەکی راستەقینەو زیندووی ئێستای شانۆ و کێشەی ژن نیشان دەدات، دەکرێت قسە لەناوەرۆکی شانۆنامەکان بکرێت بە سوود وەرگرتن لەئێستای گوتاری شانۆ، کە بەداخەوە هەمیشە قسەکردنی ئێمە لەشانۆی خۆرئاوا قسەکردن بووە لەرابردووی ئەو شانۆیە و نەک ئێستای گوتارە شانۆییەکەی، بۆیە مەعریفەی ئێمە بە شانۆی خۆرئاوا وابەستەی پەنجا سالی رابردوویەتی، مەگەر چەند کورتە نوسینێک هەبووبن باسیان لەو ئێستایە کردبێت، پێشەکی کتێبەکەش ئەویش وەک سیناریۆیەکی شانۆیی نووسراوە لەژێرناونیشانی «شەوی ئێمە» ی ئاکسەل ژا نیکەی (٢)
پەیوەندی نێوان نوسەرە لەگەل کۆمەلێک کارەکتەردا، گێڕانەوەیەکی درامیە لەدەرەوەی دیالۆگدا، سەفەرەکی هەمیشەیی مێژوویی ژنە لەرێگەی سەمایەکی ڕەگەزی کە گوزارشت لەخەون و شادی و ساتە جیاوازەکانی ژیانی بکات ، خۆی بەدوور دەگرێت لەهەر پرۆسەیەکی ناونان بە فۆڕمێکی شانۆیی، سیناریۆیەکی شانۆیی دەگێڕێتەوە لەپەیوەندیی نێوان ژن و شەودا .
ئەو پێشەکیە ئەگەرچی وەک سیناریۆیەکی شانۆیی خۆی دەنوێنێت، بەلام وەک نووسینێک بە دەستپێکی ئەو نۆ کورتە شانۆنامەیە نووسراوە، هەرچەندە بە بروای ئێمە، لەئاستی بەشێک لەشانۆنامەکانیتردایە، گرنگیەکەی کەمتر نیە لەهەندێک لەو شانۆنامانەی ناو کتێبەکە.
شانۆنامەی “شەوەکان لەگەڵ باوکم” ی ماریا لا ڕۆیا (٣) گێڕانەوەیەکی نۆستالۆژی ژنێکە لەرێی مەنەلۆژێکەوە، دەگەرێتەوە بۆ مناڵی، بە شەوانێک کە ئەو ناتوانێت بخەوێت، باوک ترسی لە مردنی هەیە، وەک پزیشکەکە دەلێت ئاخۆ کە ئێمە باش نەخەوین دەمرین؟ ئەو ترسە لەمناڵ، هەمان نیگەرانی ئەوی مناڵە لەباوک لەخواردنەوەو

جگەرە کێشان، تا دەگات ب□□چوونە ناو ساڵەکانی مناڵی و هەرزەیی،گومانکردن لەوەی ئەوی مناڵ تەمەنی پێنج ساڵ بوو یان سەد ساڵ، دەستەواژەیەکە بۆ هەستکردن بەپیریی لەمناڵیدا، وێناکردنێکە بۆ ترس وەک داکۆکیکردن لەخۆشەویستی وترس لەتەنیابون و لەدەستچوون، مۆنۆلۆژێکە لەڕێی ئەکتەرێکەوە.

شانۆنامەی "دەروازە" ی کولۆمب شنێک (٤) ژنێک لەتەمەنی پەنجا ساڵیدا وەک گێڕەرەوە دەردەکەوێت، لەپاڵیدا منالێکی یانزە یاخود دوانزە ساڵان، کە لەو ناوەدا یاری بە بووکەشووشە نەخۆشەکەی دەکات، ڕوودا□کان لەژووری ماڵێکدا ڕوو دەدەن، گێڕەرەوە چیرۆکی شەوێک دەگێڕێتەوە، گێڕانەوە لەدەرەوەی زەمەنی گێڕەرەوە نیە، بەڵکو گێڕەرەوە بەشێکە لەناو گێڕانەوە، چونکە چیرۆکێک دەگێڕێتەوە کە خۆی تیایدا بەشدارە، چیرۆکی کەسێکی نادیار لەشەودا، ئەوەش گێرەرەوە وەک بەشداربوویەکی ناو ڕوودا□، کاتێک گێڕەرەوە بێلایەن نیە لەگێڕانەوەی چیرۆک، بەلکو خۆی بەشێکە لەناو ڕوودا، ئ□و کاتە پەیوەندی ئەو لەتەک گێڕانەوە ئامادەبوونی بەشێکی خۆیەتی.

شانۆنامەی "بڕیار" ی کلێر شێزال (٥) ژن و پیاوێک چیرۆکێک دەگێڕنەوە، ئەوان نوێنەرایەتی کۆی ڕوودا□کان دەکەن، دیمەنەکان وەک گڕێچنی تەقلیدی شانۆنامە پەیوەندیان نیە بەیەکەوە، بەڵام لەڕووی کێشەکانی مر□قی هاوچەرخ لەبێزاری و تەنیایی و بێ ئامانجی ژیان و بێهودەیی، ئەو ئێستایەی تیایدایە، ئەو هێلە گشتیانەن کە ڕوودا□کان بەیەکترەوە دەبەستێتەوە، کات وەک جێگۆڕکێ ڕوودا□کان بەڕێوە دەبات، سەرەتا ڕوودا□کان لە مالێکدا ڕوو دەدەن، پیاوێک لەدەرگای مالی ژنێک دەدات، لەدیالۆگی نێوانیان تێدەگەین، پیاوەکە ئەمشەو لای ژنەکە دەمێنێتەوە خۆشحاڵی هەردووکیان بەدیدارەکە بەتایبەت کاتێک پیاوەکە دەزانێت مێردی ژنەکە ئەمشەو ناگەرێتەوە، کەواتە دەتوانێت لەلای بمێنێتەوە.

دیمەنی دواتر دوو کاتژمێر دواتر ڕوو دەدات، ژن و پیاوێک ئەویندار ی□کترین، پیاوەکە لە چێشتخانەیەک چاوەروانی ژنەکە دەکات، ژنە لەهاتنی داوای لێبوردن دەکات کە دوا کەوتووە.

خولەکێک دواتر چیرۆکی سێیەم دەست پێدەکات، لە مەیخانەیەکدا پیاوێک دانیشتووە وژنەی خزمەتکاری مەیخانەکە دێت و دواتر لەگەلیدا دادەنیشێت، چونکە هەردووکیان تەنیان و کاتیان هەیە بەیەکەوە بەڕێی بکەن، لەقسەکردنەکاندا دەردەکەوێت کچەکە رۆژنامەنووسە و دلخۆشیشە بەکاری رۆژنامەوانی، لەدیالۆگەکاندا رەنگە جوانترین دەستەواژە ئەوە بێت کاتێک پیاوەکە دەلێت "ئێمە بەردەوام کاتمان نیە بۆ قسەکردن لە مردن" ڕەنگە ئەو دیالۆگە ڕێک مانای ترسی چیرۆکەکانی ناو شانۆنامەکە بخاتە ڕوو، بەوەی ئێستای

تێکست کە ئەستای قسەکردنی نووسینە، کاتێکی گونجاو بێت بۆ گەڕان، تاوەکو قسە لەمردن بکرێت، قسەکردنێک ناڕاستەوخۆ دەیانەوێت لەناو چیرۆکەکان مرۆڤەکان لەیادی بکەن کەچی سەرەنجام بە ناچاری دەگەڕێنەوە ناوی، بۆیە پیاوەکە داوا لەژنەکە دەکات کە لەگەڵی بڕوات، بەڵام ئاخۆ شتێک هەیە ببێتە بەربەست لەبەردەم ئەم کارە؟ ژنە بە ڕادەیەک تەنیا و بێباکە، دوا دیالۆگی خۆی بەوە کورت دەکاتەوە بەوەی کەس چاوەڕێی ئەو ناکات.

پێنج کاتژمێر دواتر لەنەخۆشخانەدا، ژن و پیاوێک گفتوگۆ دەکەن، تەنیایی بەجۆرێکیتر رووبەرێکی خولقاندووە، کە مرۆڤ ناچاری قسەکردن دەکات، لەبارەی ئەوەی تیایدان، قسەکردن لۆژیکێکی لەپشتەوە نییە، هەندەی هەوڵەکە بۆ ناسینی ئەویترو قسەکردنی مرۆڤ، لەبارەی فیلم و ژەنینی پیانۆ لەنەخۆشخانە، پرسیارەکە ئەوەیە ئاخۆ سەرگەردانی مرۆڤی هاوچەرخ وابەستەی ئازادی مرۆڤ لە کەت و بەندەکانی، کە بەرەو پانتاییەکی نادیار هەنگاو دەنێت؟ ئەوە قسەکردنە لەنادیار، تێگەیشتنە لەودیوی ناخی یەکتری، تا ئیتر پرسیار لەماهیەتی خود بگۆڕێتە سەر پرسیارکردن لەنادیاری ئەویتردا.

“ئەم ئێوارەیە شتێکی تر هەیە” دەستەواژەیەک مرۆڤەکان لەنەخۆشخانە بەدەوریدا دەسوڕێنەوە، بەڵام کەی چیرۆکە پچڕاوەکان، تەنیایی مرۆڤەکان نیشان دەدات، ئامادەیە لەکرانەوەی دیالۆگ لەگەڵ ئەویتردا ڕێبکات و بەردەوام بێت لەژیاندا.

دیالۆگ لەم شانۆنامەیەدا سەرباری ئەوەی نوسەری شانۆنامەکە ڕۆژنامەنووسە و شانۆنووس نییە، بەڵام شانۆنامەکە لەئاستێکی بەرزی زمان و پەیوەندی ڕۆژانەی مرۆڤی هاوچەرخدایە، نووسەر وەک بەشێکی نوسەرانی ئەو کتێبە هەوڵی نەداوە لەڕێگەی تاکە ئەکتەرێک یاخود مەنەلۆژی درێژەوە ڕووداوەکان بگۆڕێتەوە و بگێڕێتەوە ناو کردەی نەستی کارەکتەر، بەڵکو ویستویەتی لەڕێی دیالۆگی کەسێتییەکانەوە شانۆنامەکەی بنووسێت، ئەوەش وایکردووە ڕووداوەکان ڕوونتر خۆیان بخەنە ڕوو، سەرباری ئاست باڵایی بیرەکە و بابەت لەشانۆنامەکەدا.

شانۆنامەی “سەمای دوکەڵ” ی عالیە عەتایی(٦)، ڕووداوەکانی لەسنوری نێوان ئەفگانستان و ئێران ڕوو دەدەن، پیاوێک بەخۆی و هاوسەرەکەی و خوشکەکەی خۆیان دەخالەتی ماڵێک دەکەن، ئەوان لە دەسەلاتی تالیبان ڕایانکردووە، گوڵشا ئەو کچە ڕاکردووەی خانەوادەکەیەتی گۆرانیبێژە، نوروئەڵلا خودان ماڵ دەکەوێتە ئەوینییەوە، تاکە شێوەک بەس بۆ ئەوەی تراژیدیاکی گەورە چاوەروانی خانمی گۆرانیبێژ بکات، کە لەنێوان پیاوانی تالیبان و پیاوانی خودان ماڵ، تەنیا یەک دید هەیە بۆ ڕوانین لە ژنەکان، سەرەنجام بە خۆسوتاندنی گۆرانیبێژەکە

شانۆنامەکە دەگاتە کۆتایی مەرگەساتی ڕووداوەکان.
ئەو بیرۆکەیەی شانۆنامەکەی عالیە عەتایی، وێنەیەکی ڕوونی کۆمەڵگای خۆرهەڵاتی بۆ ژن دەخاتە ڕوو، لەنێوان لاقەکردنی لەلایان پیاو و خۆکوشتنی ژن، دوانەیەک پێکدێنن بۆ مەرگەساتێکی ژنانە لەم کۆمەڵگایانەدا، نووسەر توانیویەتی چیرۆکێک بگێڕێتەوە کە زادەی ژیانی ڕاستەقینەی ژن بێت، بەڵام گێڕانەوە لە ئاستی ڕەگەزی چیرۆکدا دەردەکەوێت، گێڕانەوە وابەستەی زەمانی شانۆنامە نییە، هەندەی گێڕەرەوە بریتییە لە گێڕانەوەی نوسەر بۆ چیرۆکەکە تا لەکۆتاییدا ژیانی خۆی و ژنانی ئەفگانستان بەو کۆتاییە وێنا دەکات، بۆیە ئێمە پەیوەستمان بەوە نییە پرسیار لەوە بکەین گێڕەرەوە کێیە؟ چونکە دەنگی نووسەر لەکۆتایی تێکستەکەدا گوێشا و خۆی وەک نوسەر وەک یەک وێنا دەکات، بەوەی ئەوان لەوە ئەوە چارەنوسیانە، کردەی دراماتۆرگی لەناو شانۆنامەکەدا وونە و دەبێت دراماتۆرگێک سەر لەنوێ بەپێی ئاستی گێڕانەوە بیگێڕێتەوە سەر ڕەگەزی شانۆنامە، لەو کاتەدا ئاسانترین فۆرم گواستنەوەی گێڕانەوەیە بۆ ناو شانۆی تاکئەکتەری، دەکرێت بەهەمان شێوە کەسێتی ناو ڕووداوەکان دابەش بکرێنە ناو دیمەنە شانۆییەکان.
شانۆنامەی "ئەدەل" ی کلەی مونس، (٧) بابەتێکە ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە دوو فۆرمی ژیانی ژنی فەرەنسیەوە، بە ئەوەش نووسەر دوو ژنە هاوڕێ هەڵدەبژێرێت، ئەوان ڕۆژگارێکی زۆرە هاوڕێن، بەهۆی کارو سەرقاڵی ژیانەوە ماوەیەکی زۆر ناتوانن یەکتر ببینن، تا سەرەنجام زاڵ دەبن بەسەر کاتەکان و یەکتری دەبینن، دیدارەکانیان وەک پێشوو درێژە پێدەدەن، ئەدەل کارمەندی پێشوازی ناو فڕۆکەیە، دەیالۆگەکانی بەهۆی پیشەکەیەوە تێکەڵەیەکە لە فەرەنسی و ئینگلیزیی، ماریان لەگەلەری هونەری کار دەکات، ماریان خۆشەویستێکی هەیە و ژیانی ئاسایی ڕەدەکەن، کە سەردانیماڵەی یەکتری دەکەن، ئەو لەگەڵ خۆشەویستەکەی پێکەوە سەرجێی دەکەن و دەخۆن، وەک بەشێکی سرووشتی ناو ژیان، بەڵام ئەدەل تەواو جیاوازە بەهۆی گەشتەکانیەوە، پیاو گەلێکی بێشوومار دەناسێت لە ژاپۆنی و ئینگلیزی و ئوسترالی و فەڕەنسی، وەک خۆی دەڵێت ناتوانێت لەگەڵ کەسێکدا جێگیر بێت، چیرۆکی ناسینی ئەو کوڕە منالکارە دەگێڕێتەوە کە لەئاهەنگی لەدایکبونی ئامۆزاکەی ناسیویەتی، ئەو ناسینە ناو دەبات بەوەی دەیویست پێتێک بەنێت و خۆی پێ بخنکێنێت، سەرکێشی سێکسی ئەو هەموو سنورێک تێدەپەڕێنێت، کاتێک بەهۆی کارەکەیەوە کە لەئوتێل دەمێنێتەوە، تەلەفۆن بۆ دەستەکانی دەکات، لەو ڕێگەیەوە سێکسیان لەگەڵ دەکات، راقی کارەکتەرێکیتری ناو شانۆنامەکەیە، ئەو کوڕە وەک دەستی ئەدەل دەناسین، پەیوەندی پێوە دەکات کە لە ئوتێل

دابەزیووەو ئەدەل دەڕواتە لای، وەک هەر دەستەکیتری سەکس دەکەن، دواتر نایەوێت شەو دوای کارەکەی لەگەڵ ڕاقی بێت، ئەوەش ڕوویەکی ناسینی کارەکتەرە، بەوەی دەیەوێت داکەکی لەئازادی خۆی بکات و لەگەڵ کەس نەمێنێتەوە، بەتایبەت کاتێک باسی ساتی خەوتن دەکات کە نایەوێت کەس بێزاری بکات بە پرخەو جولە.
تەواوی چیرۆکی خۆی لەگەڵ ڕاقی بە ماریان دەگێڕێتەوە، ماریان وەک هەمیشە سەرسوارمانی خۆی بە هاوڕێکەی نیشان دەدات، لەبونی چیرۆکی سەکسی لەگەڵ پیاوەکان، تا ئەو ڕادەی ئەدەل دلخۆشی خۆی دەباتە سەر شێخی بەوەی ئەو حەیوانە و وەک پشیلە وایە، دیمەنی حەوتەمی شانۆنامەکە کە کەتا دیمەنە نووسەر هەوڵ دەدات لەم دیمەنەدا سیماکانی کارەکتەرە ئالۆزەکەمان بۆ تەواوی ڕوون بکاتەوە، ئەدەل نەک لەبەر ئەوەی بەوای بە فرە سەکسییە کارەکتەرەکی ئالۆزە، بەڵکو ئەو پەیوەندیە مرۆییەی لەنێوان دوو کەسدایە بە ئەو وەک زیندان دەیبینێت، ئەگەر لەشوێنێکدا بە شێخی وەک حەیوان خۆی ببینێت، بەلام کاتێک ڕاقی نامەیەکی دەنگی سەر تەلەفۆنی بۆ جێدەهێڵێت، بەر لەوەی داوای بینینی بکات، باس لەوە دەکات کە باڵندەیەک هەیە ٢٠٠ ڕۆژ بە ئاسمانەوەیە بەبێ ئەوەی بنیشێتەوە، هەڵبەت بەو پێیەی ئەو باڵندە ناسەکی هندیە، زانیاری تەواوی لەو بارەیەوە هەیەو توێژینەوە دەکات، بەیە ئەدەل بەو باڵندە ئازادە ناو دەبات، بە باڵندە ناوبردنی ئەدەل، ئەو کارەکتەرە وەک بوونەکی ئازادی فەرەنسی دەبینێت، کە خودەکە بەرهەمی ئازادی خۆیەتی، نایەوێت وەک زیندان پەیوەندی بیخنکێنێت، ئەگەر ئەو دیدگایە نەک بە مرۆڤی خۆرهەلاتی، تەنانەت گەر بەشەکی خۆرئاوایش قبوڵی نەبێت و بەوای پێنەهێنێت، سەرەنجام ئەو خودەکە ئازادی لەدەرەوەی وابەستەبوونی مرۆڤەکان بە یەکتریەوە دەبینێت، بەوەی ئەو پەیوەندیە ئازاد وکراوانە دەتوانن ئەو نەخنکێنن و پەتی سەدارەی بۆ ئامادە نەکەن، وەک خۆی لە دیمەنی یەکەمدا ئاماژەی بۆ دەکات.
بەیە شەو کە مانای ئازادیە بۆ کارەکتەرەکەمان لەهەمان کاتدا پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی هەیە بە عەشقەوە، بەوەی عەشق و ئازادی وابەستەی یەکترین، ئەو دەمەی لەگەڵ دەنگەکە قسە دەکات، پیاوە هندیەکە هاوڕایە لەگەڵ ئەوەی هەرچەندە ئەو بە کچی ڕۆژ ناو دەبرێت نەک کچی شەو، بەلام ئەدەل ئەوەش زیاد دەکات؛ گەر ڕۆژێک کەوتە خۆشەویستی کەسەکەوە بەدلنیاییەوە لەشەویشدا دەردەکەوێت، ئەوە لە کاتێکدا ئەو دەمەی لەگەڵ دەنگی تارماییەکە قسە دەکات کاتژمێر نۆی شەوە، مانگ بە ئاسمانەوەیە و لەماڵەکە دەچێتە دەرەوە، بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە ئاخۆ ئەوە مانای کەوتنە ناو عەشقی پیاوە هندیەکە نیە کە لەشەودا بەرەو ئوتێلەکە بۆی دەڕوات؟ ئەی

تارماییەکە کێیە؟ چونکە هاوشێوەی ئەو بیر دەکاتەوە، ئاخۆ تارماییەکە خودی ئازادیە؟ لێرەدا هەوڵ دەدەین بە دەرگا داخستن لەسەر ئەم شانۆنامەیە لەسەر ئەم دوو پرسیارە کەمێک بووەستین.

ئەمە لێرەدا بەڕۆیشتنی ئەدێل تێدەگەین ئەو دەرچوونە، ماڵ وەک گەڕانێک بەسەر خۆی دەبینین، ئەو کە لەشەودا دەرناچێت بۆ لای کەس، تەنیا کاتێک لەشەودا دەمێنێتەوە، ئەو دەمەی کەوتە خۆشەویستییەوە، کەواتە دەرچوونی لەماڵ وەک دەرچوونی (نورا) بوو لە “ماڵی بووکە شووشە”ی ئێپسن کە ویستی دنیای ناو ماڵ بگۆڕێت، ئەو وەکچوونە بەمەبەستی تێگەیشتنە لەوەی کەوتێتە خۆشەویستی ڕاقی، چونکە ئەو پیاوە هندیە تاکە مرۆڤێک بوو لەمانای ئازادبوونی ئەو تێگەیشت، ئەوینی فڕینی بۆ باڵندەکان، وایکردبوو ئەویش وەک باڵندە ببینێت، ئیدی چۆن نەکەوێتە خۆشەویستی ئەو پیاوەی وەک باڵندەی ئازاد سەیری دەکات، لەپێش ئەو بریارەش ئەو گفتوگۆ لەگەڵ تارمایی دەکات، کاتێک تارمایی ئەو گۆڕانکارییەی ئەدێل باسی دەکات لەکەوتنە خۆشەویستییەوە، لەشەودا جەستەی بە پیاوێک دەسپێرێت، تارمایی پێی دەڵێت “بەڵێ ئەزانم ئەدێل، من ئەزانم، بەڵام ئەوە سەختە بۆ بەڕێزتان، وەک چۆن بۆ منیش، پێشتریش ڕوویداوە، من ئەمزانی ڕۆژێک دەست دەگۆڕێتەوە، تۆ ناتوانیت بۆ هەمیشە لەگەڵ تارمایەکدا بمێنیتەوە کە دژ بە ژیان بێت، من بە جارێک خەمبار و دلخۆشم، خەمبارم چونکە ژوانەکانمان لەدەست دەدەم، بەختەوەریشم بەهۆی ئەوەی هەموو شەو و رۆژێک بەختەوەریت دەدرەوشێتەوە” (٨)

ئەم دیالۆگە وێنایەکی ڕوونی دەنگی تارمایی دەخاتە ڕوو، بەوەی خودی ئازادیە، کە خۆی وەک خۆی بە سەختی دەبینێت، بەڵام دلنیاش بووە ڕۆژێک ئەم لەگەڵ ئەم مرۆڤە دەگۆڕێتەوە، بۆیە مرۆڤ کە گەیشت بەئازادی پێویست ناکات هەمیشە لەگەڵ تارماییەکەی بدوێت، چونکە بۆ خود دەبێت بە خودێکی ئازاد، ئەوسا ئازادی نەدەزیبەوە دەیویست لە عەشقدا بیدۆزێتەوە، بۆیە تارمایی ئازادی چەندە خەمبارە بە لەدەست دانی ئەدێل، هەندەش دەخۆشە بەوەی کارەکتەرەکەمان ئیتر پێویستی بە تارمایی نیە و خودێکی ئازادە، بەڵام ئاخۆ ئازادی لە عەشقدا ساتەوەختێکی ئەبەدیە و خودی ئازاد ناگەڕێتەوە بۆ لای تارمایی ئازادی؟ ئەوە چەندە پرسیارە، گومانێکی قوڵە، کاتێک دیالۆگی کۆتایی نمایشەکە ئەدێل دەڵێت من دەڕۆم، کەوایە دواتر دەتبینمەوە، تارمایی دەڵێت بەڵێ دواتر، دواتر بینینەوە، لەدەستدانی ئازادی و عەشقە بەیەکەوە، کەواتە پێویستە ئەو پرسیارە ئاراستەی خۆمان بکەین، کە ئازادی وەدەستیش بێت لەدەستی بدەین، ئیتر بۆچی سەرزەنشتی ئەدێل بکەین لەو ژیانەی کە هەڵیبژاردووە؟

شانۆنامەی “پۆدکاست”. لەنووسینی ئەدەلین دیەدەنە (٩) بەهاوکاری

ڤیکتوار توایەن (١٠) هەڵدانەوەی دەسیەی کوشتنە، دیمەن دوو ژن لەسەر شانۆ دەردەکەون بە بەرنامەیەکی ڕادیۆیی، بەدرێژایی شانۆنامەکە ئەوان لە بەرنامەکەدان, چیرۆکی کوشتن دەگێڕنەوە, کە ئەو ژنە ڤێرژینی نامەیەک بە ژنەکەیتر دەنێرێت بەناوی ڤیکتوار ئاگاداری دەکاتەوە لەماوەی پێنج سالدا دوانزە کەسی کوشتوە، دوای ڕێکەوتن لەگەڵ ڕۆژنامەنوسەکە دوای ئەو بەرنامەیە دەیەوێت خۆی ڕادەستی پۆلیس بکات، کچەکەی و نەوەکەی بەدەستی زاواکەی کوژراون، بەڵێ ڕۆژنامەنوسەکە لەمیانی پرسیارەکدا دەیەوێت لەوە تێبگات ئەم ڕووداوە پەیوەندیان بە یەکتریەوە هەیە؟ساتی گێڕانەوەی چیرۆک، ئەو وەک بکوژێک بە تاوانەکانی قسە ناکات، هەندەی وەک سەرپاندنی دادوەری، وەک لە گێڕانەوەی کوژرانی کچەکەی و نەوەکەی ئاماژەی بۆ دەکات، بەوەی دوورکەوتنەوەی زاواکەی بەبێ توندوتیژی دەیتوانی کەی ڕوداوەکە بە ئاقارێکیتر بەرێت. بەپێی پاساوەکی مرۆییانە دەدۆزێتەوە بۆ تاوان، کە دەزانێت پۆلیس شتێک ناکات بۆ وەستاندنی توندوتیژی, باوکێک لە بەردەم منداڵەکەیدا، کوشتن وەک ڕزگارکردنی منداڵێک و دایکێک دەخاتە ڕوو، لەڕەدا لە بەشێکی کوشتنەکان ئەمە دایک و منال وەک قوربانی دەبینین، کە بکوژ لەڕێی کوشتنی پیاو ئەوانیتر لە توندوتیژی ڕزگار دەکات، بەپێی لە گێڕانەوەی چیرۆکی کوشتنی یەکەم پیاو، گەر بەراوردی بکەین بە چیرۆکی کوشتنی کچەکەی, دەتوانین ئەو وەنەیە بخەینە ڕوو، کە نەبوونی دادوەری لەپشت کەی ڕووداوەکانە و هەمووییان لە یەکتر دەچن.

شانۆنامەی "ئازیزە بچکۆلانەکانم" ی ژوفرین دونادیو (١١) مەنەلۆژێکی شانۆییە وەک شانۆیەکی مەنەدرامی بەو پێیەی ژنێک کە دەخی دەروونی تەواو نیە و دیالۆگ لە تەک چەندین پیاو دەکات، سەرەتا گوێی لەدەنگی دەرگا دەبێت، لەڕەوە بوونی پیاوەکان لە دنیای دەرەوەی ماڵ, پەیوەندی بە دنیای ئەو درووست دەکەن، وەک چۆن ئاوەنە دەبێتەوە بەشێکیتر بۆ بینینی خۆی و دنیای دەرەوەی ماڵ، بەدلنیاییی ئەو شانۆنامەیە شانۆیەکی مەنەدرامیە نەک شانۆی تاکئەکتەر، بەهۆی دەخی دەروونی کارەکتەر، ئەکتەر دەتوانێت نواندن بکات لە گێڕانەوەدا، چونکە پێویستە ئەو دوو شێوازە لە یەکتر جیا بکەینەوە، شانۆی تاکئەکتەر جیاوازە لە شانۆی مەنەدرامی بەو پێیەی لەوەی یەکەمیان لاسایی کردنەوەی گێڕانەوە نیە، بەڵام لە شانۆی مەنەدرامی کارەکتەر کە پیشەی ئەکتەریە یاخود دەخی دەروونی تەواو نیە، دەتوانێت لاسایی ئاڵەکانی تر بکاتەوە.

گێڕانەوە دەگێڕێتەوە ناو یادەوەری، بە پەیوەندی جەستەی گێڕەرەوە بە پیاوەکەوە لەگەرمی جەستە و سەکسکردندا، خەون بینین بە منالێکی مەزن کە تەمەنی هاوشێوەی تەمەنی فریشتەیەک دەبینێت، ئەو

گەڕانەوەیە تا ئاستێکی زۆر شوناسی کارەکتەرەکەمان بە ئاشکرا دەکات، بەوەی ئەوەی کەوتەتە پشت ئەو دەخە دەرونیەی تێیکەوتووە, وابەستەی شکستی خەونی ئیرۆتیکیانەیەتی لەگەڵ پیاوێک، کە یادەوەری و داهاتووی لەسەر بەند بووە، بۆیە ئێستا وەستانە لەنێوان ئەو دوو زەمەنە، کە دەیەوێت دوو زەمەن بەیەک بگەیەنێت، زەمەنێک کە یادەوەریە و پیاوێک لەژیانی ئەودا هەیە، زەمەنی ئایندە زەمەنێکی نادیار کە ئاخۆ یادەوەری دەگۆڕێتەوە، ئەو عەقڵی وە دەست دێنێتەوە؟ بە ئەوەی ئەو ئێستایە بتوانێت کۆی زەمەنەکان بەیەکترەوە ببەستێتەوە؟

ئەو پرسیارە بەتەنیا توانای ئەوەی هەیە کە ڕووداوەکانمان بۆ بگێڕێتەوە، شوێنێک هەیە بۆ کۆتایی چیرۆک، کە کۆتایی شانۆنامەکەیە، بەڵام دەرچوونی لەشوێن گەڕانەوەیە بۆ ناو هەمان دنیای خەونی بوونە دایکایەتی، بە ناو هۆلی لەدایکبونی نەخۆشخانەی لەدایکبوون، سەرەنجام گەڕانەوە لەشەودا قسەکردنەوەیە لە خەمی ڕەگەزی، خەمێک سەرەنجام بوونی ئەو پێکدێنێت، لەدەرەوەی ئەو بوونە خۆی لەپەراوێزدا دەبینێت، ئەوەش تەواو جیاوازە لەو دیدە فەرەنسیەی فەمێنستێکی وەک سیمۆن دو بۆڤوار دایکایەتی وەک جۆرێک لە کۆیلایەتی دەبینی، ئەگەرچی فەمێنیستەکانی دواتری فەرەنسی بەدژی ئەو دیدگایە کاریان کردووە، بەڵام لەکۆتاییدا زمان بازنەیەک بەناو ڕووداو درووست دەکات، کە وابەستەی ئارەزووی دایکایەتیە، کە خالی نیە لەخۆشەویستی بە پیاوێک کە دایکایەتی بەرەنجامی ئەو پەیوەندیە سێکسییەتی، بەلام هەمیشە ئەو دەور دراوە بە تارمایی پیاوەکان و کەشەکانیان.

شانۆنامەی "ئایندە" ی ئەڤا یەنسکە (١٢) ڕووداوەکان لە ئوتێلێکدا ڕوو دەدەن کە ناونیشانی شانۆنامەکەش هەڵگری ناوی ئوتێلەکەیە، ئەمە سەرەتا دوو ژن دەبینین، وەک ئەوانیتر لەشەودا ئازار دەچێژن، وەک ئەوەی شەو بۆ ژنی فەرەنسی ئارامگەی خستنە ڕووی ئازار بێت، هەڵبەت دنیابینی جیاواز، بەڵام تەوەرێک ڕاماندەگرێت ئەویش تەنیایی ئەو مرۆڤەیە، ئەمە ڕووبەرووی ئەو پرسیارە دەبینەوە: خەون بە ئازادی تاکەوە ببینین؟ یان سەرەنجام ئەو ئازادیە لە کۆتاییدا دەمانخاتە ناو چوارچێوەی تەنیایی مرۆڤ لەژیاندا؟

ئەوە پرسیارێک نیە بەتەنیا لەو تێکستەدا ڕووبەرووی ببینەوە، بەڵکو لەکۆی شانۆنامەکاندا دەیبینین و هەستی پێدەکەین، لەدەرەوەی ئەزموونکردنی ئەم ژیانەوە سەختە بتوانین وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە، بەتایبەت لەخەسڵەتی جیاوازی کولتووری هەر وەڵامدانەوەیەک بە ئەو پرسیارە بە خۆی دەرەنجامی جیاوازی لێدەکەوێتەوە، کە وابەستەی ئامادەبوونی منە لەناو کولتووردا.

لەسەرەتادا دوو ژن لەژووری نوستنی ئەم ئوتێلە دەبینین، ماری تەمەن ٣٠ ساڵ لەگەڵ پالەمای ٢٥ سالان، پالەما خۆشەویستی خۆی بە هاورێکەی نیشان دەدات لەهەمان کاتدا بێزاربوونیشی لەم ئوتێلە نیشان دەدات، بەهۆی ئەوەی وەک خۆی دەڵێت ئەوان تەنیا قسە دەکەن، بۆیە دەیەوێت لەو شوێنە بڕوات، ماری داوای لێدەکات ماچی بکات، ئەوە وەک ئاماژەیەک بە هەستکردن بە تەنیایی و لەگەلیدا دەگەڕێتەوە ناو یادەوەری خۆی و ڕابردووی بە کارەکتەری فیلمەکی هۆلیۆد دەشوبهێنێت، گوێ لەڕادیۆ ڕادەگرن، دنیای دەرەوە خراپتر لەدەروونی ئەوان شێواوە، ڕووداوە رۆژانەییەکان دەریدەخات هیچ شوێنێک ئارام نیە، نە دەروونی مرۆڤ و نەدنیای دەرەوەی مرۆڤەکان، بەلام پرسەکە ئەوەیە ئاخۆ ناونیشانی شانۆنامەکە ئاگادارکردنەوەیەکە بۆ بەردەوام پێمانبلێت ئایندە ناوی ئوتێلەکە نیە، بەلکو زەمەنی هەنوکەیی مرۆڤی هاوچەرخە؟

بۆ ئەوەی بە وەلامی ئەو پرسیارە بگەین، پێویستە لەکۆی ڕووداوەکان بە ئاگا بین، پالەما باس لەوە دەکات گەر پۆلیس دەستگیری بکات بەتاوانی نەبڕینی پلیتی میترۆ، بەڵام ماری ئەوە وەک گاڵتەیەک دەبینێت، چونکە لەبنەرەتدا ئەو پۆلیس بە گاڵتەجار دەبینێت، ئەگەر قسەکردن وەک کاریکاتێرێک بۆ ئەو رووداوانە ببینن کە بەرەو روویان دێت، بەڵام خۆ لەوە کۆتایی نایەت، بەتایبەت کاتێک لەدەرگا دەدرێت و ژنێک دێت بەناوی بریگیت، کە بەوان خۆی بە هاورێی ژوستین دەناسێنێت، بەوەی ژوستین وتویەتی بێتە ئێرە، چونکە دواتر ئەویش دێتە ئەوێ، ئەو ژنە بەدوای مێردەکەیدا دەگەرێت، ئەوان وەک شێت دەبینین، بەڵام وەک ماری بە بریگێت دەڵێت من تێت ئەگەم، بۆیە ئەوان تەنیا خۆیان لەئازاری خۆیان تێدەگەن، مەگەر هەر ئەو بیرۆکەیەش نەبێت، ئەو کتێبە کۆی شانۆنامەکانی تەواوی نووسەرەکانی ژن بن و ئەوان گوزارشت لەئازاری خۆیان بکەن لەشێودا.

ئەو دیمەنە بەجۆرێک لە نائومێدی کۆتایی دێت کاتێک جولەکان تەواو گوزارشت لەسیمای کارەکتەرەکان دەکات بەوەی بریگیت زنجیرە زێڕینەکەی هاوسەرەکەی دەفەوتێنێت، تا بە دەوری زنجیرەکەی خۆیدا هەڵیبواسێت، دواتر کاتژمێرەکەی دادەکەنێت و جزدانەکەی دەگرێت، ماری خەریکی خواردنەوە دەبێت، گڕ گرتنی کوپێکی کاغەز و گوێبیست بوونی دەنگی ئۆتۆمۆبیلێک هەموو ئەمانە وەک مۆتیڤێکی دۆزەخی ناو دەبرێت.

دیمەنی دووەم و کۆتایی، لەکەنار دەریادایە، بەواتای پەیوەندی نیە بە شوێنی یەکەمەوە، ئەوەش بە خۆی وەڵامی بەشێک لەپرسیارەکانی ئێمە دەداتەوە، بەتایبەت لەبوونی مرۆڤ وەک تاکێک لەدەرەوەی ژیانی هاوبەش، ئەوان ئەو سێ ژنە لەئاوەکە دەردەچن و لەکەنار دەریاکەدا

پاڵدەکەون، لێرەدا پاکبونەوەیە لەپەیوەندیکردن بە ژیانی هاوبەش، بە خەمێک کە پیاوەکان ئەوان گیرۆدە دەکەن و دەیانەوێت لەم ڕێگەیەوە سەر لەنوێ پاکژ ببنەوە، بگەڕێنەوە بۆ ناو تاکایەتی خۆیان، زەمەن دیسان شەوە، بەواتای زەمەن ناگەڕێتەوە، ئەوەی دەگەڕێتەوە بیرکردنەوەیە.

وەک بانگەشەی بە مانیفێستی ژیان بۆ ئەوانیتر قسە دەکەن، جۆرێک لەگاڵتەکردن بەو ڕووداوانەی ڕوو دەدەن، بەڵام سەرەنجام ئەو ڕووداوە دەبێتەوە پەیوەندی کردن بە ژیانی ئەوان، ئەو ئۆتۆمبیلەی ڕووداوی هاتوچۆ ئەنجام دەدات، پیاوێکی گەنجە لەوە دەردەکەوێت، ناوی (یانە)، ماری و پالەما (یان) بە هاوڕێکەیان جەدەلن بەوەی ئەوە بە ئەوە، ئەویش هەوڵ دەدات لەڕێی عەترەوە سارێژی برینەکەی بکات، دوو کچەکەیتریش دواتر دێن و جێی ناهێلن، تاوەکو سارێژی برینەکەی بکەن، لەگەڕێیدا بەرەو ئۆتۆمبیلەکەی یان دەچن، کە ڕووداوەکەی ئەنجامداوە، وەک ئەوەی پەیمان بڵێت کێشەو ئازارو ئازادی مرۆڤ، پەیوەستە بە خودی مرۆڤەوە نەوەک تەنیا بە ئاستی ڕەگەزی، ئەو کۆتاییەش تا ئاستێکی زۆر ئەم شانۆنامەیە لەوانیتر جیا دەکاتەوە و ناچێتە سەر هەمان هێڵی فێمێنیستی.

ئەمە ئێستا دەتوانین لەسەر پرسیارەکانمان لەو تێکستە بووەستین و لەبارەیەوە بدوێین، بەوەی مرۆڤ دوای پەیوەندی سەر لەنوێ دەگەڕێتەوە ناو ئازادی خۆیەوە، بەڵام بە ڕوانینێکیترەوە، بەوەی ناکرێت ڕەگەز ببێتەوە جۆرێکیتر لەجیاوازبوون، بەڵێ ناچێتەوە ناو تەنیایی مرۆڤ لەژیاندا، لەکۆتایی تێکستەکەدا دەتوانین گرنگی ناونیشانمان بۆ دەربکەوێت، کە سەرەتا تەنیا وەک گومان و بێبەهایی ناونان سەیرمان دەکرد، بە تەنیا ناوی ئوتێلێک نیە، هەرچەندە ئەو گریمانەیە بە ناونان وەک گەمەیەک دەبینین، بەڵام لەکۆتاییدا دیدێکیتری ئایندەخوازیە بۆ ئایندەی تاک، بۆ زەمەنێک کە ئەو مرۆڤانە دەبێت بەسەر وێرانەکانی یەکتریدا بڕۆن، کەمێکی هاوبەش بەیەکتری بکەن بۆ پارێزگاری کردن لەئازادیە تاکخوازەکانی هەر یەکێکیاندا.

دواهەمین شانۆنامەی ناو ئەو کتێبە کە دەمانەوێت لەسەری بووەستین، شانۆنامەی «هێزی کەمتر» ی ئوریلی ساد (١٣) ڕووداوەکان گوزارشت لەپەیوەندی هاوسەری ژن ومێردێک دەکەن، کاتێک پیاوەکە لەشەودا دەگەڕێتەوە ماڵەوە کە لەشارێکی تر کار دەکات، هەست بە تووڕەیی و ماندوو بون دەکات، ژنە چەند هەوڵ دەدات هێمنی بکاتەوە، بەڵام بیانوی پیاوەکە سەرەتا ئەوەیە کە ئەو لەگەشت نەبووە و لەکارکردن بووە، تا دەگاتە ئەوەی بە ژنەکەی دەڵێت چیتر بەرگەی تۆ ناگرم و ئیتر خۆشم ناوێت. شەڕەکە بە بەردەوامی درێژە دەکێشێت، هەریەکەی

بەدوای شوێنێک دەگەرێت بۆ سەنگەر، پیاو هێرش دەکات و ژنەش لەداکۆکیکردنە لەدژی هێرشەکاندا، بەڵام پیاوەکە دەیەوێت دەمامکی نهێنی پەیوەندیەکی درۆینە هەلبماڵێت، کە زۆرجار مر□ق ل□ژیانی هاوسەری بێدەنگی لەو دەمامکە دەکات، کاتێک ژنە دەیەوێت ئەوە بخاتە ڕوو کە تەلەفۆن دەکات ئاخۆ ئەو لەگەڵ هاورێکەی لەسەر کار بووە یان لەشوێنێکی تر بووە، ئەوەش راستەوخۆ هەڵدانەوەی نهێنی شاراوەی پەیوەندیەکە هەر یەکە لەویتر گومانەکانی دەتەقێنێتەوە، بۆیە پیاوەکە وەک ئەوەی ئەویش بزانێت ژنەکەی خیانەتی لێ کردووە، بۆیە ڕاستەوخۆ پێی دەلێت «تۆش هەروەها چاوەکانت بکەرەوە، ئێمە بەختەوەر نین، ئێمە تەواو جیاوازین، لەخۆتدا بگەڕێ کە جوو بیت، وەک تۆ پارێزەر ، دکتۆر دەتبات ب□ ل□یبیس» (١٤) لێرەدا دەردەکەوێت پیاوەکە هەموو نهێنی ژنەکەی دەزانێت، بۆیە ژنە بە دژە تارمایی ناوی دەبات، بەدێژایی ئەم شەڕە ناونیشانی شانۆنامەکە بەشدارە لەڕێگەی گەمەی زمانەوانی ژن و مێرد کە دەستەواژەی هێز و هێزی کەمتر دەخەنە ڕوو، ژنە لەو ساتە کە پیاوەکەی وا قسەی لەگەڵ دەکات ئیتر ئەویش راستەوخۆ نەفرەتی لێ دەکات، لەکاتێکدا پیاوەکەش بەدرێژایی ئەو هەموو ساڵە، ئەو لەگەڵ خۆشەویستی یاری کردووە (١٥) بەوەی ئیتر هەست بە هیچ خەونبینێکی هاوبەش ناکات لەگەڵ ژنەکەی.

بۆیە کاتێک پیاوەکە دەیەوێت ماڵەکە بەجێبێلێت، ژنە هیچ سنورێکی ناپاکی کردنی ژیانی هاوسەری نا هێلێتەوە، بەشێوەی مێردەکەی تۆمەتەکان دەهۆنێتەوە، بەوەی ئاخۆ ئەو هۆکاری ئەوەیە پیاوەکەی بڕوات، یاخود کەسێکیترە کە لەناو کۆمپیوتەرو ئیمێلەکانیدایە، کەسێک لەشوێنی ئەو لەدڵیدایە، ئاخو وەک ژنە دەلێت ئەو قەحپەیە کێیە؟ چاوەرێی ئەوە ناکات پیاوەکە وەڵامی پرسیار و قسەکەی بداتەوە، چونکە ئەوەندە بەسە وتنی هەموو ئەو شتانە بەڕووی مێردەکەی دەرخەری ئەوەن گەر ئەو دەزانێت ژنەکەی ل□گ□□□ دکتۆرێک پەیوەندی هەیە، ئەوا ژنەش دەزانێت ئیمێلەکانی مێردەکانی لەناو کۆمپیوتەرو تەلەفۆنەکە پڕیەتی لەنامەی ژنێکیتر.

تا ئاستی ئەوەی پەردە لەڕووی ئەو درۆ ئاکاریە هەڵدەداتەوە، کە چۆن پێشتر لە سۆسیال میدیا بانگەشەی بۆ خۆشەویستی ئەو کردووە کەچی ئێستا دەروات و لەگەڵ کەسێکی تردایە.

کەچی کاتێک دڵنیا دەبێت کە مێردەکەی دەڕوات، ئیدی ڕیتمی قسەکردنی دەگۆڕێت، بەوەی پەیوەندی هاوسەریان جوانی و خۆشەویستی گرتۆتە خۆی و یەکتریان خۆش دەوێت و بۆ یەکتری گرنگن، بە پێچەوانەی ئەو کچەی ئێستا مێردەکەی دەیەوێت بچێت لەگەڵی بژیێت، تەنیا ئەوەیە کچێکی گەنج ومناڵکارە، ئەوە هەوڵێکە بۆ مانەوەی مێرد لەما□□ و دەرنەچوونی، بەڵام هەمیشە دەبێت ئەوەمان بیر بێت کۆی گفتوگۆو

شەڕەکان بەدەوری «هێزی کەمتر» خوێ دەخواتەوە، چ لە تەنی دیالۆگ و کاردانەوەکانی کارەکتەر یاخود دەربڕینی ڕاستەوخۆی ئەو دەستەواژەیە.
پیاوەکە تێدەگات لەوەی ژنەکە ئەو درێژە دانەی بە ئەوەیە لەم شەوەدا مناڵەکانی بە ئاگا بێنێتەوە لەوەی باوکیان ماڵەکە بەجێدەڵێت، بەڵام سووربوونی مێرد بۆ ڕۆیشتن بۆ نادییەکە، هیچ گومان لای ژنەکەی ناهێڵێتەوە کە مێردەکەی عاشق بووەو دەڕوات، بەڵام پیاوەکە ئاماژە بە ئەو ترسە دەکات کە لە هاوسەرەکەی هەیەتی و سووربونی خۆی لەو ڕۆیشتنە نیشان دەدات، چونکە ئیتر ناتوانێت لەگەڵی بژیێت، بەهۆی ئەوەی بەختەوەر نییە لەو پەیوەندییەی ناو ماڵە، هەست بە خنکان دەکات. بەدرێژایی ئەو دۆخە تەلەفۆنەکە بەردەوام لێ دەدات، ئەوەش ئاماژەیەکی ڕوونی دنیای دەرەوەی ماڵە، بەوەی کەسێک چاوەڕوانە و ئەوەی لەماڵەکە ماوەتەوە دواکەوتووە، ژنەکە پەلاماری تەلەفۆنەکە دەدات و پیاوەکە هەوڵ دەدات لەدەستی دەریبێنێت، چونکە خۆی دلنیایە ئەوەی لەم کاتەدا تەلەفۆن دەکات کێیە، لەو ساتە دەستەکان لەجەنگێکی بێدەنگدان بۆ تەلەفۆنەکە، سەرەنجام پیاوەکە مشتێک لەزەوی دەدات، بەڵام هیچ لەوە خەمناکتر نییە، کاتێک توڕەیی پیاو بەسەر زەوییەکە دەتەقێتەوە، ژنەکە دەڵێت بمکوژە، بەواتای جێهێشتنی بۆ خۆی مردنە، ئیتر با بیکوژێت ئەو ساتەی ماڵەکەی بە بەجێبێڵێت، بەوەی وەک دەڵێت ناتوانێت بەبێ ئەو بژیێت، لەکاتێکدا ئەو قسانە هیچ کاریگەرییەک لای مێردەکەی درووست ناکەن، بەقەد ئەوەی داوای لێ دەکات بێدەنگ بێت و نایەوێت گوێی لەو قسانەی بێت و ئیتر قسەی لەگەڵ بکات، لەگەڵ ئەوەشدا ڕووداوەکان کۆتاییان نایەت، چونکە هەردووکیان لەسەر قەنەفەکە دادەنیشن، بۆیە ململانێکە بەردەوامی دەبێت، بە ئاستێک بەدرێژایی شانۆنامەکە پیاوەکە دەیەوێت بڕوات و ژنەکەش دەیەوێت بمێنێتەوە، لەکاتێکدا هەر یەک لەوان نهێنی پەیوەندییە شاراوەکانی یەکتریان ئاشکرا کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا ژنەکە هەر دەیەوێت بمێنێتەوەو ماڵەکە بەجێ نەیەڵێت بەسەر خۆی و مناڵەکانی(١٦)، تەنانەت بەشێوەیەک قسە دەکات کە دەیەوێت بچێت بخەوێت، بەیانی دەبێت بچێت بۆ سەر کارەکەی و پێویستە بیریان نەچێت ئەوان خێزانیان هەیە، بەڵام مێردەکەی لە کێشەکی هەمن کەچی لەسەر هەمان بۆچوونی خۆی قسە دەکات، بەوەی ئەو ناتوانێت بمێنێتەوە، دەبێت بڕوات، نایەوێت باوکێکی خراپ بێت، دواتر ئەوەشی بۆ زیاد دەکات بەوەی ئیتر هەر نایەوێت باوک بێت.
ململانێی ئەو دوو کارەکتەرە لەبەرزی و نزمیدا وەک تەونی جانجالۆکەیەک وایە کە چۆن بۆ درووست کردنی تەونەکە هەر یەکەیان بە ئاستێکی دژ بەیەکتر تێدەپەڕن، دراماکەش وەک ئەو تەونە خۆی

بەرەو پێش دەبات، بەڵێ ژنەکە باسی ئەو هەموو پشتگیرییە دەکات کە پێشکەشی ئەوی کردووە بۆ کارکردن.
ژن لە لوتکەی ململانێکەدا هەڵگری خەسڵەتی کارەکتەرێکی ڕۆمانسییە لە دەربڕینەکانیدا دەیەوێت ماچی بکات و سێکس بکەن، بەڵام پیاوەکە ڕایدەگرێت و تکای لێدەکات بوەستێک لە دەربڕینی ئەو هەستانەی، کەچی ژن جەخت لەوە دەکاتەوە کە ئەو ژنێتی دایکی کچەکانیەتی، بەوەی ناتوانێت خۆی لەو وێنە خانەوادەییە بهێنێتە دەرەوە، لەو ساتەی کە ژنە جەخت لەو پەیوەندییە خێزانییە دەکاتەوە، سەر لەنوێ زەنگی تەلەفۆنەکە لێ دەداتەوە، ئەوەش وەک بیرهاتنەوەی دنیای دەرەوەی خێزانە، کە هەشتا پەیوەندییەکە کۆتایی نەهاتووە و کەسێک هەیە دەیەوێت بزانێت کەی پەیوەندییە کۆتایی دێت، ژیان لەگەڵ ئەو دەست پێدەکات.
پرسیارەکە لە ئێستادا ئەوەیە: هەر بەڕاست ئەوە ژنی ناو کۆمپیوتەرەکەیە کە ئیمەیل بۆ هاوسەرەکەی دەنێرێت؟ ئەو دنیاییە چییە ژنە لەو تەلەفۆنە هەیەتی؟ ئەی بۆچی پیاوەکە سەرەتا ترسی لە زەنگەکە هەبوو، بەڵام ئەمجارە نکوڵی لێدەکات، بەوەی کەس نییە؟
لێرەدا لەناو شانۆنامەکەدا ئەمە وەڵامی پرسیارەکان ڕاستەوخۆ وەرناگرینەوە، بەڵێ دەتوانین لەشوێنی هەر یەکێکیان وەک خوێنەری بۆ لایەنی تێکست قسە بکەین، خوێنەر لەو ساتەدا کەسی سێیەمی ناو ململانێیەکەیە، لەململانێ ئەو دوو کارەکتەرە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، گومانەکانی ژنە لەشوێنی خۆیەتی، نکوڵی کردنی پیاوەکەش خاڵی نییە لەترسی سەرەتای زەنگەکە، تەنانەت ئەو سووربوونەی پیاو بۆ ڕۆیشتن بۆ خۆی وەڵام بە هەموو پرسیارەکان دەداتەوە، بەبێ ئەوەی وەڵامی تەلەفۆنەکە بدرێتەوە، لەکاتێکدا هەموو هەوڵی ژنەکە بۆ مانەوەی هاوسەرەکەیەتی لەماڵەکەدا، داوای هیچ شتێکی لێ ناکات، تەنیا خوازیارە مەردەکەی بمێنێتەوە و جێی نەهێڵێت، دەیەوێت تا کۆتایی ئەو بێت، بەڵام پیاوەکە هەر لەو ساتەی هاتەوە ماڵ بڕیاری کۆتایی خۆی دابوو، تەنانەت کاتێک ژنەکەی باس لەوەش دەکات سبەینێ دایک و باوکی دێن بۆ سەردانیان، دەبێت ئەو نەگریێت و شتەکان بشارێتەوە، بەڵام چونکە مەردەکەی دەنیایە لەکۆتایی هەموو شتەکان داوای لێ دەکات هیچ نەشارێتەوە و تەنانەت کەی ڕووداوەکان بۆ گێڕانی بەیان بگێڕێتەوە، گۆڕانەوە لەڕێگەی گۆڕانی، بەواتای دانیشتن و سەردانەکە نەشێوێت، وەک ئەوەی ئەمشەوە چیرۆکێک بێت و بووبێت بە ڕابردوو.

نیهاد جامی- فەرەنسا

پەراوێزەکان:

(١) La Nuit neuf pièces courtes, L’avant-scène théâtre-janvier 2024

(٢) ئاکسەل ژا نیکەی لەدایکبوی ١٩٧٢ ژنە نوسەرێکی فەرەنسی بە نەژاد کامیرۆنیە، سەرەتا وەک فۆتۆگرافەر ماوەی پانزە ساڵ کاری کردووە، دواتر ڕوو دەکاتە نووسین و گۆشەی ڕۆژنامەوانی، دوای ئەوەش وێب سایتێکی تایبەت بە پەیوەندی سۆزداری ژنانی ڕەش پێست داناوە، هەروەها چەندین پۆدکاستی کردووە، لەبارەی توندوتیژی دژی ژنانی ڕەشپێست و توندوتیژی سێکسی دژی منالانی ڕەش پێست لەماڵەکاندا، هەروەها بەیەکەم کتێبی لەژێر ناوی “ڕۆژمێری ژنانی ڕەشپێشت” خۆی وەک نوسەرێک ناوبانگی دەرکرد.

(٣) ماریا لا ڕێیا، لەدایکبوی ١٩٧٩ ی شاری بلباوی ئیسپانیایە، لە فەرەنسا ژیاوەو کارەکانی لە پاریس ئەنجام دەدات، نوسەرو سیناریۆست و دەرهێنەرە، سالی ٢٠٢٢ بە یەکەم ڕۆمانی خەلاتێکی ئەدەبی وەرگرت، وەک ڕۆمانووسێک دەبێتە جێگای سەرنجی ڕەخنەگران، لە ٢٠٠٤ تا ٢٠١٥ پێنج کورتە فیلمی درووست کردووە، ئەو شانۆنامەیە تازەترین بەرهەمی ئەدەبیەتی.

(٤) کۆلۆمب شنێک، لەدایکبووی ١٩٦٦ ی شاری پاریسە، ڕۆمانووس و ڕۆژنامەنووس و دەرهێنەری دۆکۆمێنتاریە، خاوەنی چوار خەڵاتە.

(٥) کلێر شێزال، لەدایکبوی 1956 فەرەنسایە، ڕۆژنامەنووسێکی ناسراوی فەڕەنسیە، لەبواری تەلەفزیۆن و ڕۆژنامە و رادیۆ ناسراوە، لەزۆربەی ئەو فیلمە سینەماییانەی وەک ئەکتەر بەشداری کردووە ڕۆڵی بێژەری تەلەڤزیۆنی پێدراوە، خاوەنی دوو ڕۆمان و یادداشتێکی چاپکراوە، هەروەها کتێبی دەنگیشی هەیە، لە ئێستاشدا هەموو ئێوارەیەکی سێ شەممان لەکاتژمێر حەوتی ئێوارە بەکاتی پاریس لەسەر شانۆی پاریس تێکستی “جەم بهەلە” ی مارسەل سوڤێژو دەخوێنێتەوە، پێشتریش ئەزمونێکیتری لەو بارەیە هەبوو، کاتێک لەنێوان شوبات و نیسانی ٢٠٠٨ تێکستی ” ڕۆژنامەی هێلین” دەخوێندەوە.

(٦) عالیە عەتایی ڕۆمانوسێکی ئێرانی- ئەفگانیە (1980) سیناریۆی فیلم و کورتە چیرۆکیش دەنووسێت، چەندین خەڵاتی ئەدەبی وەرگرتووە، لە ئێراندا بەزمانی فارسی پێنج کتێبی چاپکردووە، ئەم شانۆنامەیەی یەکەم کاریەتی بە زمانی فەرەنسی، کە پێشوازیەکی باشی لەکراو کارەکەی خراوەتە سەر شانۆش

(٧) کلێی مونس، گۆرانی بێژ و ئەکتەرە، لەدایکبوی شاری لیلی فەڕەنسایە لە ١٩٧٢، خاوەنی دە ئەلبومی گۆرانیە، لە ١٩٩٩ بەرەو دنیای سینەما ڕۆیشتووە و دواتر ڕووی کردۆتە شانۆش، لەگەڵ دەرهێنەر ئالان کلینگلەر دەستی بەکاری شانۆیی کردووە، سەرەتا لە

٢٠١٦ وەک لە نمایشێکی شانۆیی میوزیکال بەشداری کردووە بەناوی "هیچ شتێکم نیە دژی شێوی سەری سالە" لە ٢٠١٩ لەگەل هەمان دەرهێنەر سەر لەنوێ لەشانۆدا بەشداری دەکات بە نمایشی "من نەرگسی نیم" کە لەچوارچێوەی فێستڤال ئەڤینیۆنی شانۆیی پێشکەش دەکرێت، لە سالی ٢٠٢٣ هەمان نمایش بۆ ماوەی پێنج هەفتە لەسەر شانۆ بەردەوام بوو.

(٨) La Nuit neuf pièces courtes, L’avant-scène théâtre-janvier 2024, page 92.

(٩) ئەدەلین دیۆدۆنێ، لەدایکبوی 1982 بەلژیکا، نوسەر و ئەکتەرە، براوەی خەلاتی فیدراسیۆنی والۆنیایە لە بەلژیکا بۆ کورتە چیرۆکێک، یەکەم کتێبی جاپکراوی نامیلکەیەک بوو بەناونیشانی "تەنیا لەتاریکیدا" ، لەسالی ٢٠١٧ یەکەم شانۆنامەی خۆی بلاو کردەوە، سالی دواتر رۆمانێکی نووسی و خەلاتی پێ وەرگرت، دووەم رۆمانیشی لە ٢٠٢١ بلاو کردۆتەوە.

(١٠) ڤیکتوار توایۆن، لەدایکبوی 1989 ی پاریسە، نوسەر و رۆژنامەنووسە, دوو کتێبی چاپکراوی هەیە، لەدووتوێی بەرنامەکانی ڕادیۆ و کارە رۆژنامەوانیەکانی بەوە ناسراوە رەخنە لەبیرکردنەوەی پیاوبوون دەگرێت، بەر لەوەی ئیمتیازات بێت، بریتیە لە بنیاتنان، لەدیدی فێمێنیستیەوە ڕەخنە ئاراستەی توندوتیژی پیاو دەگرێت.

(١١) ژوفرین دونادیو، لەدایکبوی ١٩٩٠ فەرەنسا، نووسەرە، سالی ٢٠١٩ یەکەم رۆمانی خۆی نووسی بەناوی "چیرۆکی فەرەنسا" کە دەزگای گالیمار چاپی کرد باس لە ونبونی مندالێک دەکات، لە رۆمانی دووەمیدا بەناوی "سەگ و گورگ" ساڵی ٢٠٢٢ لەلایان دەزگای گالیمار چاپکراوە، منداڵە ونبووەکەی ڕۆمانی یەکەم، لەم رۆمانەی دووەمدا دەدۆزرێتەوە، خاوەنی خەلاتی فلۆرایە لە ٢٠٢٢.

(١٢) ئەڤا یۆنسکۆ، لەدایکبوی ١٩٦٥ ی پاریسە، بە ڕەچەڵەک ڕۆمانیە، ئەو بۆ خۆی لەشانۆدا زیاتر وەک ئەکتەر دەرکەوتووە، بەلام لەسینەمادا سەرباری کاری نواندن وەک سینارێست و دەرهێنەری سینەمایی ناسراوە، دایکی هونەرمەندێکی بواری فۆتۆگراف بووە، بەو هۆیەوە لەمندالیدا ڕاکێشراوەتە ناو کارە فۆتۆییەکانی دایکی و چەند فۆتۆگرافەرێکەوە، ئەو منالی و هەرزەکاری ئاسایی تێنەپەڕیوە لەلایەک لەهەندێک وێنەی فۆتۆگرافی جەستەی ڕووتی نیشان دەدرێت، تا لەسەرەتای هەرزەکاریدا وێنەی ڕووتی وەک نمایشکار لەسەر بەرگی گۆڤارو رۆژنامە بلاو دەبێتەوە، سەرباری دوبارەکردنەوەی ئەو دیمەنانە لە چەندین فیلمدا، ئەوەش دەبێتە هۆکاری ئەوەی کە هاورێکانی تا ڕادەیەکی زۆری خۆیانی لە بەدوور بگرن، سەرباری ئەوەی ئالودەی ماددەی بەهۆشبەر دەبێت و بەو هۆیەوە لە دایکی دوور دەخرێتەوە، سەرەتای راستەقینەی کاری هونەری ئەو بە سالی ١٩٨٧

دەگەرێتەوە، ئەو کاتەی پەیوەندی دەکات بە تیپێکی شانۆیی، لە ٢٠١١ وەکو دەرھێنەر یەکەم فیلمی سینەمایی خۆی درووست دەکات، لە ٢٠١٧ رۆمانی پاکیزەیی دەنووسێت کە پشتی بەستووە بە تەواوی ژیاننامەی خۆی، لە ٢٠١٩ دووەم فیلمیش درووست دەکات.

(١٣) ئوریلی سادە، لەدایکبوونی ١٩٧٨ ی پاریس، ئەکتەر و دەرھێنەرە، لەپاڵ ئەوەشدا گۆرانی بێژەو تێکستی زۆربەی گۆرانییەکانیشی خۆی دەینووسێت، لە سالی ١٩٩٥ دەستی کرد بە کارکردن لەسینەمادا، تاوەکو ساڵی ٢٠٠٨ بەردەوام بووەو لەو ماوەیەدا لە ھەشت فیلمی سینەمایی بەشداری کردووە، لە شەش بەرھەمی تەلەفزیۆنیش بەشداری کردووە، لە ٢٠٢٤ لەشانۆگەریەک وەک ئەکتەر کاری کردووە.

(١٤) La Nuit neuf pièces courtes, L’avant-scène théâtre- janvier 2024, page 99

(١٥) دەستەواژەی یاریکردن لەئەدەبی شانۆنامەی فەرەنسیدا، وەک درێکردن لە پەیوەندی خۆشەویستی دێت، ئەگەر بەھەڵەدا نەچین دەتوانین ئەوە بگەڕێینەوە بۆ ناونیشانی شانۆنامەکەی شانۆنوسی فەرەنسی ئەلفرێد دو موسێ لەژێر ناوی «ئێمە یاری لەگەڵ خۆشەویستی ناکەین” کە سالی ١٨٣٤ نووسیویەتی.

(١٦) لێرەدا کارەکتەری ژنەکە رێک تەواو پێچەوانەی کارەکتەری نورای «ماڵەی بووکە شووشە» ی ئیپسنە، نورا یاخی دەبێت و مندال و مێرد لەماڵ بەجێ دێلێت، بەڵام کارەکتەری شانۆنامەکەی ئوریلی تەواو بەپێچەوانەوە نایەوێت مێرد بڕوات و لەگەڵ مناڵەکان بەتەنیا لەماڵ بمێننەوە

ئەسپەکە مردار بوو گوێرەکەکەش تۆپی!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

کاری ڕۆژنامەنووسی، وەك ھەر بوارێکی دیکەی پیشەیی و فەرھەنگی، کە دەچنە نێو شوناسی کولتووریی و فەرھەنگییەوە، کارێکی پیشەمەند و گرنگە، چونکە گەر ڕۆژنامەنووس وەك بکەرێکی ئەکتیفی نێو ڕووداوەکانی ژیان نەبێت، بێگومان شتێك بە نێوی ڕووماڵکردنی ھەواڵ، ڕووداو و کارەساتەکان نابێت، بۆیە ڕۆژنامەنووسی لەو پیشە ھەستیار و تایبەتمەندانەیە، کە وەك ھەر ژانرێکی دیکەی فەرھەنگی،

جۆرێك لە خاسیەتمەندی خۆی هەیە، بەو مانایەی وەك چۆن ناشێ هەموو كەس ڕۆماننووس، شاعیر، وەرگێڕ بێت، بەو شێوەیەش ناشێ هەموو كەس بكرێتە ڕۆژنامەنووس و هەڵگەی ئەو شوناسە پیشەییە بێت.

لە هەرێمی كوردستاندا، بە هەزاران ڕۆژنامەنوس، دەزگای ڕاگەیاندن، مینبەری چاپ و بڵاوكردنەوە هەن، كە ڕۆژانە بە شێوەیەكی بەردەوام ڕووماڵی هەواڵ و بەدواداچوون و ڕووداوەكانی كۆمەڵگە دەكەن، بەڵام گەر لە ڕووی تایبەتمەندیی و پیشەییەوە بڕوانینە ئەو هەموو كەناڵ و ڕۆژنامەنووسانە، ئەوا جۆرێك لە بێ بەهاكردنی كاری ڕۆژنامەنووسی لێ كەوتۆتەوە، بە جۆرێك كە مایك بەدەست و ڕۆژنامەنووسی پرۆفیشنال و خاوەن ئیتیك تێكەڵبوونە. ئەم بەگشتیكردن و بە میللیكردنەی كاری ڕۆژنامەنووسی لە هەرێمی كوردستاندا، بە پلەی یەكەم سەندیكای ڕۆژنامەنووسان لێی بەرپرسیارە، ئەویش لە ڕێگەی ئەو یاسایەی دایناوە كە شوناسی ڕۆژنامەنووسی بە جۆرێك بێ هەبوونی هیچ مەرجێك دیاریكردووە، كە بشێ هەموو كەسێك بە نەخوێندەوارەكانیشەوە ببنە ڕۆژنامەنووس. ئەم جۆرە لە بە عەوامكردنەی كاری ڕۆژنامەنووسی، زەمینەیەكی هێناوەتە ئاراوە، كە ئێستا لە هەرێمی كوردستاندا، خەڵكی بە خۆشی و توانجەوە بە ڕۆژنامەنووسان دەڵێن مایك بەدەست! بێگومان وەك چۆن مرۆڤ بە ئەزموونێكی درێژی خوێندنەوە و هەبوونی باكگراوەندێكی گەورەی ڕۆشنبیریی ناتوانێت بنووسێت، بەو شێوەیە دەبێ ڕۆژنامەنووسیش زادەی ڕۆشنبیرییەكی گەورە و زمانزانییەكی ورد و كەسێكی شارەزا بێت لە هەموو بوارێك بە ئەوەی بشێ وەك ڕۆژنامەنووس كار بكات و ئیدی بزانێت كامە گیانەوەرە (مردار دەبێتەوە كامەشیانە دەتۆپێت) كە بەداخەوە دەیان جار لە میانەی ڕووماڵكردنی هەواڵ و ڕاپۆرتی ڕۆژنامەنووسیدا، ئەم هەڵەیەم خوێندۆتەوە و كەوتۆتە بەرچاو. بگرە ڕۆژنامەنووس هەیە جیاوازی لە نێوان (تشرینی یەكەم) و (تشرینی دووەم) لە ڕووی ژمارەییەوە ناكات ! جیاوازی لە نێوان وڵاتانی (نەیجەر) و (نەیجیریا) نەكردووە و وادەزانێت هەردووكیان یەكن ! دەیان جار كەوتۆتە بەرچاوم كە نووسیوانە وڵاتی ئەفریقای باشوور لە كاتێكدا وڵاتێك بەو ناوەوە نییە، بەڵكو ئەوەی هەیە وڵاتی (باشووری ئەفریقیایە). ماڵپەڕە هەیە دەنووسێت:_(بەفر بارین لە گەرمیان مسۆگەر بووە) وەك ئەوەی ئەوان لای خوداوە هاتبن، یان لە پێشبینییەكانی گەردوونی و كەش و هەوا، زانامەندترو زانستیتر بن؟ ئاخر لە كوێ بەفر بارین گرەنتی هەیە، چ جای ئەوەی ئەو شوێنە گەرمیانیش بێت؟ دەزگای ڕاگەیاندن هەیە، جیاوازی لە نێوان سەرۆكی (باشووری سودان) و وەزیری دەرەوەی (چاد) نەكردووە و وێنەی سلفاكێر میاردیتیان داناوە، كە گوایا وێنەی وەزیری دەرەوەی چادە. بریا ئەو هەواڵانەم

دیکۆمێنت دەکرد. ڕۆژنامەنووس هەیە، نازانێ سەروبنی هەواڵ، زمان، داڕشتنی هەواڵ چییەو چۆنە، کەچی هەر ڕۆژێ بە پارەی زیاتر لە کەناڵێکە. ئەگەر تا دوێنێ، سیاسییەکان نموونەی ناشیرینی سەنگەر گۆڕین و هەڵوێست فرۆشی و بیرو باوەڕ فرشی بووبن لە پێناو پارەدا، ئەوا ئەمرۆٍ ئەوان تۆز لە دوو ڕۆژنامەنووسان ناکەن! مەگەر ڕۆژ هەیە ڕۆژنامەنووسێك نەچێتە ئەو کەناڵانەی بە پارەی خەیاڵی نەوتی ئەم میللەتە پەخشی بەرنامەکانیان دەکەن؟ سەرنج بدەن، ئێن ئارتی دەیان ڕۆژنامەنووسی نەناسراوی پێ گەیاند و دروست کردو فێری کردن هەواڵ و ڕۆژنامە و بەرنامە و کاری ڕۆژنامەنووسی چییە، کەچی دواتر ئەوانە چیان کرد؟ مەگەر خۆیان نەفرۆشتە کەناڵەکانی سەر بە دەسەڵات؟ ئەم بێ بەهاییبوونەی کاری ڕۆژنامەنووسی لە نێو ئێمەدا، بەرهەمی ئەو هەزاران بە ناو ڕۆژنامەنووسەیە، کە گوایا خاوەن ئیتیك و پیشەمەند و کاری ڕۆژنامەنووسی پرۆفیشناڵانەن، لە کاتێکدا جگە لە مایك بەدەستێك کە هەر ڕۆژێ بە پارە لە شوێنێکن، هیچی تر نین . ئەمە وێرای سەدان هەڵەی دیکەی زەق کە نیشانەی نەبوونی هوشیاری و ڕۆشنبیرییە لای بەشێکی زۆری ڕۆژنامەنووسان. کورد وتەنی لەو خۆڵە، هەر ئەو قوڕە دروست دەبێت !

هونەرمەند “ئەحمەد سالار “ئەستێرەیەکی درەوشاوەی نێو هونەر و ئەدەبی کوردی.. ن- کامەران حاجی ئەلیاس

هەرکاتێ باس لە پێشرەوانی شانۆی کوردی و عێراقی دەکرێت یەکێك لەو هونەرمەندانەی کە لە ریزی پێشەوە ناوی دەهێنرێت هونەرمەند و نووسەری دیاری کورد مامۆستا (ئەحمەد سالار)-ە بەڵێ بەتایبەتی لە نێو هونەر و ئەدەبیاتی کوردی ،لەو کاتەی باس لە دراما وشانۆی کوردی دەکەین یاخود باس لە تێکستی شانۆیی کوردی دەکەین ناکرێت باس لە هونەرمەند و زمان پاراو و داهێنەری کورد، نووسەر ئەحمەد سالار نەکەین ئەو لەرێگەی نواندنەکەی لەرێگەی شاکارە مەزنەکانی

هەمیشە بوونی خۆی سەلماندووە یەکێکە لەو هونەرمەندانەی کە خاوەنی داهێنانی رێبازی(شانۆی ئاهەنگ سازی) یە ئەگەرچی ئەو رێبازە شانۆییە بە دەرهێنەری مەغریبی (عەبدولکەریم بەرشیت) دەگرێنەوە بەڵام بە راستی و دورستی ئەمە دەڵێم لەو کاتەی هونەرمەندی گەورەی مەغریبی داهێنەری شانۆی ئاهەنگ سازی (عەبدولکریم بەرشیت) ئامادەی پێنجەمین فیستیڤاڵی هەولێر بۆ شانۆ بوو، کە لە10 تاوەکو 2018-12-14 لەشاری هەولێر بەرێوە چوو،لە لێدوانێکی تایبەت دا عەبدولکەریم بەرشیت دەڵێت” شێوازی ئاهەنگ سازییەکەی مامۆستا ئەحمەد سالار لە شێوازەکەی من زۆر جیاوازە” بۆیە دەڵیم هونەرمەند ئەحمەد سالار خاوەن و داهێنەری شانۆی ئاهەنگ سازییە.. من بەخۆم تاوەکو ئێستا نەمبیستووە شانۆکارێکی توانای داهێنانێکی لەو شێوەی مامۆستا ئەحمەد سالار لە نێو شانۆی کوردیدا بوونی هەبێت هەرچەندە لەرێولەوە هەوڵ و کۆشش هەبووە وەکو پرۆژەکەی خاتوونی شانۆکار د.نیگار حەسیب قەرداغی (لابۆری شانۆی لالش) وەکو پرۆژەی شانۆی (سات) لەلایەن هونەرمەند سەدیق حسێن وە هەوڵەکانی (کۆری شانۆی با)ی هونەرمەند هەرێن غەریب و هاورێکانی بەم دوایانەش (رەچکەی شانۆی سناپ)، لەلایەن هونەرمەندی شانۆکار گەران سەرگەڵوویی بەڵام ئەم ئەزموونانە تا ئێستا وەکو ئەزموونێکی شانۆیی سەیر دەکرێن لەوانەیە چەندین هونەرمەندی تریش هەوڵ و کۆششیان هەبێت لە من ئاگاردار نەبم..

هونەرمەند ئەحمەد سالار جگە لە تەکستە شانۆییەکانی کە زۆربەیان باس لە مێژووی و داب و نەریتی کوردی دەکات.. خاوەنی چەندین کتێبە لە بواری شانۆ و درامایە بەجۆرێك خزمەتێکی زۆری کتێبخانەی کوردی کردوە بوونەتە سەرچاوە بۆ زۆرێك لە شانۆکاران سوودیان لێوەرگرتوون لە هەمان کات هەندێ لە کتێبەکانی وەکو میتۆد لە نێو پەیمانگای هونەرجوانەکانی هەرێمی کوردستان دەخوێندرێت بە تایبەت بۆ وانەکانی (مێژووی شانۆ) و(دەنگ و دەموودوو).

ئەحمەد سالار و نواندن

من لەم نووسینەم دا هەوڵ دەدەم تیشك بخەمە سەر نواندن لەلای هونەرمەند ئەحمەد سالار دا..

سەرەتا یەکێك لە بنەما سەرەکییەکانی پێکهاتەی نواندن بەهەر ئەکتەرێك دەنگە کە بە داینەمەی نواندن دادەنرێت لە هەمان کات دا یەکێکە لە پێداویستییە سەرەکییەکانی هەموو ئەکتەرێك جگە لە نواندنی پانتۆمایم نەبێت، کە زیاتر پشت بە جوڵە و هێما وئاماژە دەبەستێت مامۆستا ئەحمەد سالار خاوەن دەنگێکی تەواوی شانۆییە کەدەتوانی هەموو چینە دەنگەکانی دەنگ بە هەر نواندێك بەرجەستە بکات بەشێوەیەك دەتوانی دەنگی خۆی لەگەڵێ هەموو شێوازەکانی نواندن

چ لە بواری مەرگەسات یاخود بەزمەسات بەرجەستە بکات وەکو زانراوە
ئەکتەر پێویستی بە توانستێکی رەهای دەنگ هەیە بۆئەوەی لەکاتی رۆڵ
بینین سەرکەوتووبێت بۆئەوەی بەرەنگاری هەموو ئەو ئاڵنگارە
ببێتەوە کە لەکاتی نواندن لەسەر تەختەی شانۆ رووبەری دەبێتەوە بۆ
بەدەست هێنانی ئەمەش جگە لە بوونی دەنگێکی گونجاو باوەڕ بەخۆ
بوون خاڵێکی سەرەکیە بۆ هەر ئەکتەرێك هونەرمەند ئەحمەد سالار بە
هۆی ئەوەی خاوەن دەنگێکی شانۆییە لەهەمان کات دا خاوەن
هەناسەیەکی قوڵی شانۆییە دەزانێت لەکاتی نواندن چۆن دا بەشی سەر
دیالۆژەکانی بکات کەس بەقەد ئەو لە کاتی نواندندا ماف بە وشەو
پیتەکانی ناو دیالۆژەکان نادات ئەو زۆر بەووردی رەچاوی دەربینی
وشەکان بە تایبەتی لە کاتی دەموو دووی ڕستەو و وشە و پیتەکان دا
ئەوەش زیاتر بۆ راهێنانی بەردەوام بوون و ئەزموونێکی زۆر ئەو
هونەرمەندە دەگەڕێتەوە بەتایبەتی لەرووی بەکارهێنانی تەکنیکی
دەنگ چۆنیەتی کۆنترۆڵ کردن و دابەش کردنی هەناسەدان و
هەناسەوەرگرتنەوە کە بەداخەوە بەشێك لە ئەکتەران لەکاتی نواندن
دا لەسەر تەختەی شانۆدا وشە و دەموودووەکانیان زۆر خراپە
بەتایبەتی لەدانان بە پیت و وشەکانی کۆتایی زۆرجاریش وشەکانیان
لە کۆتایی دیالۆژەکانیان یاخود ئەو وشەو دیالۆژانانەی کە بە چرپە
دەموو دوو دەکرێن ون دەبن و ناگاتە بینەران بەتایبەتی لەو کاتەی
هەندێك لە وشەکان مانا کرۆك و فلسەفەی ڕستەکەن یان بابەتەکانن بە
داخەوە ئەویش ناگانە بینەر ئەوەش بە هۆی دابەش نەکردن و نەبوونی
کۆنترۆڵ لە سەر کۆئەندامی هەناسە دان و هەناسە وەرگرتنی ئەکتەر
دەگەرێتەوە. هەر لەم ڕوانگەوە دەرهێنەری ناوداری جیهانی
ستانسلاڤسکی د□□□□ت" لەگۆرانیبێژێکی ئۆپێرا فێری نهێنییەکی
ڕاهێنانی دەنگ بووم،ئەوەیش ئەوەیە کە کاتێك لە کاتی گۆرانی وتن
دا هەناسە دەدەینەوە پێویستە هەست بە دوو سیستەمی هەوا بکەین
کەدێتە دەرەوەن، یەکیان لە دەمەوە ئەویتریان لە لووتەوە". هەر
لەسەر گرنگی دەنگ بۆ ئەکتەر کاتێ لە دەرهێنەر ئیتاڵی (تۆماس
سالڤینی)ی پرسی ئەکەتەر لە کاتی نواندن لە مەرگەسات دا چی زۆر
پێویستە لە وەڵام دا دەڵێت "دەنگ، دەنگ ،دووبارە دەنگ". بۆیە
ئەتوانم بڵێم دەنگی هونەرمەند ئەحمەد سالار هەموو ئەوسیفاتە لە
خۆدەگرێت کەوبلیمەتانەی شانۆ باسی لێوەدەکەن بەجۆرێك دەنگێکە لە
هی کەس ناچێت توانستی وای هەیە لە هەموو ئەو ڕۆڵەنەی بەرجەستەی
کردووە هەست دەکەین بە تەواوەتی لە چۆتە نێو قالبی کەسایتییە کە
نموونەش زۆرن کە لێرەدا دەرفەتی ئەوە نییە ئاماژەیان پێبدەین.
خاڵێکی تریش لە نواندن کە پێویتسە هەموو ئەکتەرێك هەبێت بریتییە
لە جەستەی ئەکتەرە ئەویش بنەماییەکی گرنگ وسەرەکییە لەسەر شانۆدا

بێت یاخود لەسەر شاشەدا بێت جەستە کاریگەری راستەوخۆی لەسەر بینەر دەبێت بە ئەوەی لەگەڵ هەموو حاڵەتەکانی بژیت چونکە زمانی جەستە واتە وەرگێرانی دەقێکی نووسراوە بە گوزراشتەکانی هێما و ئاماژە ..لەبەر ئەوە بە ئەکتەر تەنیا دەنگ گرنگ نییە لەم روانگەوە ئەگەر بەووردی سەیری نواندنەکانی مامەستا ئەحمەد سالار بکەین درك بەوە دەکەین گرنگی زۆر بە هەموو وردەکانی نواندن هەر لە گوزارشتەکانی لە رووی زردەخە، پێکەنین، توڕە بوون، خەمبار …بەبێ دیالۆژەکانی ئەو گوزراشتانە دەگاتە وەرگر .

لایەنێکی تری گرنگی نواندن بە ئەکتەر بریتییە لە جوڵەی شانەیی یاخود چۆنیەتی جوڵەی جەستە لەسەر تەختەی شانۆ کە پەیوستە بە بەرجەستەکردنی هەر کارکتەرێك ئەویش لە رێگەی بوونی کەشێکی گونجاوە بە هەر ئەکتەرێك بەئەوەی بتوانێت لە ئامادە باشی دابێت بە هەموو کردار و جوڵەیەك لەسەر تەختەی شانۆ بۆیە دەبێت ئەکتەر توانستێکی باشی جوڵەی هەبێت بێت لە هەمان کاتدا زۆرجار جۆری جوڵەی ئەکتەر هاوکار و یارمەتیدەر دەبێت بۆ ناسینەوەی کارکتەر بەپێی تەمەن و رەگەز و کەسایەتی بێگومان جلوبەرگیش تارادەیەکی زۆر هاوکارە بۆ بنیادنانی کارەکتەر بەتایبەتیش لە نواندنی (بێدەنگ) دا .هونەرمەند ئەحمەد سالار لەو نمایشانەی کە بینومانن هەمیشە جوڵەکانی لەکاتی نواندن بە تایبەتی لەسەر تەختەی شانۆدا جیاواز دەرکەوتوو بەدورست کردنی هەر کارەکتەرێك سەرکەوتووبووە هۆکارەکەیش بە خوێندنەوەو لێکدانەوەی ووردی بە هەر جوڵەیەك کردوە تەنانەت زۆر بەووردی جوڵەکانی جەستەی ئەنجام دەدا ئەوەش بەهۆی خوێندنەوەی ووردی بۆ ئەوکەسایەتییەی کە بەرجەستەی کردوون بەجۆرێك وا دەکات لەرێگەی ئاماژ و هێماکانی سەرنجی بینەر بەهەموو جوڵەیەکی رابکێشێت تەنانەت هەست و سۆزو کرداری ناوەکی و دەرکی بە نموونە کرداری دڵەراوکێ کەلەیەك کاتدا هەردوو کردارەکە هەر لە رێگەی جوڵە شانۆییەکانی بەبێ دیالۆژ زیرەکانە دەگەیەنێتە بینەر بەهەمان شێوەش لە نواندنی لە دراما و تەلەفزیۆندا جوڵەکانی لەرێگەی گوزارشتەکانی وەکو جوڵەی شەر جوڵەی سۆزو خۆشەویستی..دەگاتە وەرگر هەندێك جاریش تەنیا لە شێوەیەکی دیارکراوی وەستانی بەبێ هیچ دیالۆژێك لەسەرتەختەی شانۆ چەندین ماناو مەدلولی بەخشیوە ئەمەش دەگەرێتەوە بۆ شێوەی وەستان هێما و گوزراشتەکانی ئەو دەزانێت چۆن دەست و تەنانەت پەنجەکانی لە خزمەت رۆڵی بە کار بهێنیت بە داخەوە زۆر جار هەندێ لە ئەکتەران دەستەکانیان لێ دەبێتە بەڵا نازانن چۆن هەڵسوکەوتی لەگەڵ دا بکەن..

بێگومان زۆر لایەنی تری گرنگی تری هونەرمەند نووسەری دیاری کورد

مامۆستا ئەحمەد سالار هەن کە دەتوانرێت تیشکی بخینەسەری بگرە چەندین لێکۆڵینەوەو توێژینەوەی لەسەر ئەزموونەکانی ئەو کەڵە هونەرمەندە بکرێت وە چەندین تێزی و نامەی ماستەر و دکتۆرا لەسەر هونەرکەی بەدەست بهێنرێت ..لە هەموو گرنگتریش ئەو هونەرمەندە خاوەن رۆشنفکری زۆری مەعریفییە..لێرەدا هیوای تەمەن درێژی بۆ دەخوازم..دەست خۆشیش لە دەستەی نووسەرانی ئەم گۆڤارە دەکەم بۆ تەرخاندنی بەشێکی گۆڤارەکە بۆ ئەزموونی ئەم هونەرمەندە مەزنە هەرهەبن.

ن- کامەران حاجی ئەلیاس

خوێندنەوەیەکی جیاواز بۆ چەند چەمکێك.. زاهیر باهیر

1 ئیمپریالیزم باڵاترین پلەی سەرمایەدارییە

ئەم چەمکە لە لایەن لینینەوە هاتە ناوەوە. لە ساڵی 1916 دا لە سەردەمی جەنگی جیهانی یەکەمدا کاتێك کە لە سویسرا بووە بۆ ساڵێك پێش شۆڕشی ئۆکتۆبەری 1917 ئەم کتێبەی نوسیوە. لینین لە نوسینی ئەم کتێبەدا سوودێکی زۆری لە شیکردنەوە ئابوورییەکانی مارکس بینیوە.

ئەو تۆێژینەوانەی کە لینین کردونی و لە دووتوێی ئەم کتێبەدا ئامادەی کردوە بنەماکەی چەند خاڵ و ڕوداوێکی گەورە بووە لە قۆناخەکانی ئیمپریالیزم کە لای ئابووریناسان و مێژوو نوسەکان تایتڵی جیا جیای پێدراوە. بە گوێرەی پێناسەکانی ئەوان نەتەوەیەکی بەهێز یا ڕاستتر دەوڵەتێکی بەهێز لە ڕێگەی کۆنترۆڵی سیاسیی، ئابووریی، یان سەربازییەوە کاریگەری خۆی بەسەر ولاتانی یا ناوچە لاوازەکاندا درێژدەکاتەوە، کە زۆرجار بریتییە لە کۆلۆنیکردن و بەکارهێنان و تاڵانکردنی سەرچاوەکان و باڵادەستیی بەسەر دانیشتوانی ناوخۆییدا.

ئیمپریالیزم لە مێژوویەکی درێژدا بە شێوەی جۆراوجۆر بوونی هەبووە، بەڵام ئەو زاراوەیە زۆرترین پەیوەندی بە قۆناغی سەدەی پازدە تا بیستەمەوە هەیە. لەوانەش ئیمپراتۆریەتەکانی سەرەتایی

وەك ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی و فارس و چین بە داگیرکردنی خاکەکان فراوانتر بوون.

لای لینین ئەم وشەیە فراوانتر بووەوە مەبەست لێی ڕوونکردنەوەی هۆکارە ئابووری و سیاسییەکانی ئیمپریالیزم بوو و چۆن بووە هۆی ململانێ جیهانییەکانی وەك جەنگی جیهانی یەکەم. لینین دەیگوت ئیمپریالیزم پەرەسەندنێکی سروشتی سەرمایەدارییە، کە قۆرخکاری و سەرمایەی دارایی زاڵ بوون و لە ڕێگەی فراوانبوونی کۆلۆنیالیزمەوە بەدوای بازاڕی نوێدا دەگەڕان.

لینین ئیمپریالیزم بە “قۆناغی قۆرخکاری سەرمایەداری” پێناسە دەکات، کە بازرگانی و بانکە گەورەکان زاڵن بەسەر ئابوورییەکاندا و بەدوای بازاڕ و سەرچاوەی نوێدا لە دەرەوەی وڵات دەگەڕێن.

لینین پێنج تایبەتمەندی سەرەکی ئیمپریالیزم دەستنیشان دەکات:

یەك : کاپیتاڵیزم چڕبوونەوەی بەرهەمهێنان و سەرمایەی قۆرخکاری دروست دەکات کە کۆنترۆڵی تەواوی پیشەسازییەکان دەکات.

دوو: یەکگرتنی سەرمایەی بانکی و پیشەسازی دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی ئۆلیگارشییە داراییەکان.

سێ: هەناردەکردنی سەرمایە (وەبەرهێنان لە بازاڕەکانی دەرەوە) گرنگتر دەبێت لە هەناردەکردنی کاڵاکان.

چوار: پێکهێنانی قۆرخکاریی سەرمایەداریی نێودەوڵەتی کە جیهان لە نێوان خۆیاندا دابەش دەکەن.

پێنج: دابەشبوونی خاکی جیهان لە نێوان زلهێزە ئیمپریالیستەکاندا تەواو دەبێت و ناکۆکی بەدوای خۆیدا دەهێنێت.

لینین لەو سەردەمەدا بە هاوکاری نوسینەکانی مارکس لەسەر پرسی ئابووریی، دەرکی بەوە کردووە کە سەرمایەداریی بەرەو مۆنۆپۆڵی دەچێت و بزنسە بچوکەکان لە لایەن کۆمپانیا گەورەکانەوە لووش دەدرێن، پرسی دراو و دەزگە دراوییەکان دەبێتە کاردانەوەیەکی حەتمی دیاردەی کاپیتاڵیزم. جەوهەری کاپیتاڵیزم بەیەکدان و ململانێی نێوانی کۆمپانیاکان و خاوەن سامانەکانە و ئەمەش بەرەو خولقاندنی چەوساندنەوە و جەنگی گەورەی دەبات. لینین جەنگی جیهانی یەکەمی بە بەرەنجامی راستەوخۆی ململانێی ئیمپریالیزم لەسەر کۆلۆنییەکان و سەرچاوەی کەرەسەی خاو و بازاڕ زانیوە.

ئەوانەی سەرەوە کورتەیەکن لەوەی کە لینین پێناسەی ‘ ئیمپریالیزم باڵاترین قۆناخی سەرمایەدارییە’ بەسەر کاپیتاڵیزم دا بڕیوە، پێشبینی ئەوەشی کردووە کە ئەمە کۆتا قۆناخی ئابووری کاپیتاڵیزمە و هەرەس دەهێنێت و سۆشیالیزم دروست دەبێت. بە کورتی تێبینییەکەی لینین ڕەخنەیە لە ئیمپریالیزمی سەرمایەداریی، کە نیشانی دەدات چۆن قۆرخکارییە ئابوورییەکان دەبێتە هۆی هەژموونی جیهانی و

چەوساندنەوەی بێ ڕەحمانە و شەڕ. بەم شیوەیە بیرۆکەکانی لینین کاریگەرییان لەسەر بزووتنەوە دژە کۆلۆنیالیزمەکان و شۆڕشە سۆسیالیستییەکان لە سەرانسەری جیهاندا هەبوو.
بێگومان ئەوەی کە لینین لێرەدا وتویەتی تێبینی و پێشنیارکردن بووە بۆ ساڵانی ئایندەی پاش سەردەمی خۆی هەر وەك چۆن ئێمە دەتوانین هەندێك پێشبینی گەر چی وەکو خۆشی دەقاو دەق دەرنەچیت بۆ ئایندە دەکەین.

ئایا ئەو چەمکەی لینین دروست بووە؟

پێش ئەوەی بێمە سەر وەڵامی پرسیارەکە دەبێت ئەوە بڵێم مارکسییەکان وەکو دینییەکان ئایدۆلۆجین ئەوەی کە وتراوە بە سەردەمێکی پێشوو لە قۆناخێکی تایبەتی کۆمەڵدا پاش ئەم هەموو ساڵانە، ئەوان هەر ئەوانە دەڵێنەوە و باوەڕیان وایە کە ئێستاش ئەو پێناسەیە بۆ کاپیتاڵیزمی سەردەم هەر دروستە. گرفتی گەورە لای ئەوان وەکو دینییەکان شرۆڤە، قسە و چەمك هەموی لە زەمان و لە شوێن و واقیعی خۆی دادەبڕن.
گەر تەماشای واقیع و کاپیتاڵیزمی سەردەم و ئەو پێشوەچوون و گۆڕانکارییەی کە بە خۆیەوە بینیوە بکەین، هەڵەی ئەو چەمکەی دەرخستووە و لە ئێستادا کردویەتییە چەمکێکی مردوو. هەڵوەشاندنەوەی ئەم چەمکە لە هەنووکەدا گران نییە چونکە ئەو پاسا و بەهانانە بۆ سەلماندنی چەمکەکەی، ئێستا دەتوانرێت وەکو راستییەك یاخود هەڵەیەك بزانرێت .
لەوانە لینین باوەڕی وابووە کە سەرمایەداریی هەرەس دەهێنێت و سۆشیالیزم دێتە کایەوە هەر بۆیە دوای ئیمپریالیزم قۆناخێك یاخود هەنگاوێکی دیکە نییە تاکو سەرمایەداری بینێت، بەڵام ئەوە دەبینین کە سەرمایەداریی بە کردنی چەند ریفۆرمیکی وەکو گرتنەبەری سیاسەتی خزمەتگوزاری و جیهانگیریی و نوێکردنەوەی تەکنیکی نوێ، دروستکردنی تەکنەلۆجیای نوێ تا ڕادەیەکی زۆر لەبری هەرەسهێنانی، خۆی زیاتر بینا کردووە .
پاساوێکی دیکەی لینین ئەوە بوو کە سەرمایەداریی قۆرخکردنە، بەڵام هاتنی سیاسەتی نیولیبرالیزم و گڵۆباڵی بازرگانی و مامەڵە و ئابوری دیجیتاڵی و دروستکردنی جۆرەها جەنگی کورت و درێژخایەن، نەك هەر ئەوەش بەڵکو توانی خۆی مۆدێرنایز بکات و نەك هەر سیاسەتی قۆرخکردن بگرێتە بەر بەڵکو کۆمپانیا گەورەکانیش لە ململانێیەکی زۆر گەورەدا بن تاکو بازاڕی نوێ دروست بکەن و بازاڕە کۆنەکانیش ئەوەی کە سوودی بمێنێت مۆدێرنایزی بکەن .

بنەمایەکی دیکەی لینین بە چەمکەکەی و بەرهێنانی بیانە و فراوانبوونی بوو کە هەندێك جار بە زۆر و لە ڕێگەی داگیرکردنەوە بووە، بەڵام لە ئێستادا دەبینین کە هەندێك لەو مامەڵە و بازرگانیانە خۆبەخشانەیە و کە جاری وا هەیە کە دەوڵەتەکان لەژێر فشاری یەکدیدا ئەوە ناکەن هەر وەکو چۆن لە ئێستادا چەندەها مامەڵەی بازرگانی و گرێبەستی پیشەسازی لە نێوانی هەندێك لە دەوڵەتەکاندا هەن و بەردەوامیش ئەوە ڕوودەدات. جگە لەمانەش دەوڵەتەکان بە بەکارهێنانی کۆمەڵێك فۆرمیلەی وەکو بەرزکردنەوە و دابەزینی ڕێژەی سوو و هەڵئاوسانی پارە و هەروەها دانانی گومرگ (تاریف) ئەمانەش ڕۆڵی خۆیان هەیە لە لایەك لەسەر بەهای دراویان و لە لایەکی دیکە لەسەر پرسی بەرهەمهێنا و مامەڵەی بازرگانیی.

خاڵێکی دیکەش هەیە کە ڕەچاوکردنی زۆر گرنگە لەگەڵ بوونی چەوساندنەوە و دەستی هەرزانی هێزی کار، ئەویش ئەوەیە کە ئێستا زۆربەی وەبەرهێنانەکان و دروستکردنی پرۆژە جیاوازەکان لە ڕێگای گرێبەستی کۆمپانیا زەبەلاحەکانەوە لەگەڵ دەوڵەتانی کە پرۆژەکانیان دەوڵەت، یاخود لە نێوانی خودی دەوڵەتەکاندا هەن. ئەمەش هیچ وڵاتێك ناتوانێت سەراپای پرۆژەکانی بە کۆمپانیاکانی خۆی یاخود خودی دەوڵەتەکەیەوە بکات و بکرێت، بەڵکو پەنا بە کۆمپانیا گەورەکان یاخود دەوڵەتەکانی دیکە دەبات تاکو ئەو پرۆژانە جێ بەجێبکرێن.
بۆ نموونە گەلێك لە دەوڵەتەکانی ئەفریقا لە ڕێگای چین و کۆمپانیا چینییەکانەوە پرۆژەکانی وەکو ڕێگا و بان و پرۆژەی سەد و خزمەتگوزارییە جیاوازەکان و پرۆژەی گەورەتری دیکە دەکەن. ئەمە جگە لەوەی کە خودی دەوڵەتەکان لە ڕێگای قەرزی صندوقی دراوی نێودەوڵەتی و بانقی نێو دەوڵەتییەوە گەرچی گرێبەستەکانی نیوانیان زۆر سەخت و قورسە ئەمە دەکەن. ڕاستە کردنی هەندێك پرۆژە یاخود قەرزکردن ناچارییە و دەبێت بکرێت بەڵام تا رادەیەکی زۆریش خۆبەخشانەیە نەك بەزۆر پێیان بکرێت و دەوڵەتێك بێت داگیریان بکات سەروەت و سامانیان بەتاڵان ببات و ئەم پرۆژانەیان بە ئەنجام بدات
.

لە کۆتاییدا دەتوانم بڵێم ئەوەی لینین وتونی هەندێك ڕاستیان تێدایە وەکو مانەوەی هەژموونی وڵاتە زلهێزەکان و جەنگ و چەوساندنەوە و کە تا ئێستاش ئەوانە هەر بەردەوامن لەگەڵ ئەوەشدا سەرمایەداریی خۆی گونجاندووە و گەشەی زیاتر و زۆری کردووە، سەلماندوویەتی کە خۆڕاگرترە لەوەی لینین پێشبینی دەکرد. لە کاتێکیشدا کە هەژموونی ئابووریی هێشتا بوونی هەیە، بەڵام

ئاڵۆزترە و بەهێزترە لەوەی کە لینین پێشنیاری کردووە.
بەڕای من ئیمپریالیزم باڵاترین قۆناخی سەرماییەداریی نییە ،
سەرمایەداریی ئەو قۆناخەی تێپەڕاند و گەیشتە قۆناخی جیهانگیریی.
جیهانگیریی و ئیمپریالیزم دوو قۆناخی زۆر لە یەکدی جیاوازن و
پێناسەشیان زۆر جیاوازە هەر وەکو چۆن ڕێڕەوی گەشەکردنشیان
جیاوازە. ئیمپریالیزم قۆناخێك بووە بەڵام قۆناخی باڵاترین نەبو،
کاتێك کە ئێمپریالیزم هەبوو عەولەمە نەبوو ، کە عەولەمەش هات
ئیتر ئیمپریالیزم وجودی نەما

2 تیۆری سێ جیهانەکە

بەرای من ئەم تیورە بە تەواوی بەوەی سەرەوە پەیوەست دەبێتەوە،
واتە بە پرسی ئیمپریالیزمەوە، گەر چی ساڵانی ک□ی زۆر بەینیان بووە،
چونکە بە بڕوای لینین نەك ئیمپریالیزم دوژمنی سەرەکی چینی
کرێکارانە، بەڵکو دوژمنی سەرسەختی گەلانی کۆڵۆنا یزکراویشە بەوەی
کە داگیری کردون و ڕەنج و سامانی سروشتی و ناسروشتیانی بە تاڵان
بردووە، ڕێگەی هەموو جۆرە سەربەخۆییەك و پێشکەوتنێکیان لێ
دەگرێت. وێڕای ئەوەی کە لینین چەمکی جیهانی سێی بەکارنەهێناوە
بەڵام خودی تیۆرەکە هەر ئەو ناوچە و وڵاتەن دەگرێتەوە کە کاتی
خۆی بەشی زۆریان لە لایەن وڵاتە ئیمپریالیزمەکانەوە داگرکراون و
چەوساونەتەوە و لە جەوهەریشدا بناخەی تیۆری سێ جیهانەکەیە.
لەم بارەشدا لینین باوەڕی ئاوا بووە کە دەبێت خەباتی ڕزگاری
نەتەوەیی دەستبەکار بێت ئەو خەباتەش سەرومڕ بێت و کرێکارانی خودی
وڵاتیش دەبێت پایەی گەورەی ئەو خەباتە بن شانبەشانی بزوتنەوەی
ڕزگاریخوازی نەتەوەیی. بۆ ئەمەش لینین چەند تێکست و باسی گرنگی
نوسیوە لەوانە’’ مافی چارەنووسی گەلان (1914–)” ئەو لێرەدا دەڵێت
گەلانی ستەملێکراو مافی جیابوونەوە و پێکهێنانی دەوڵەتی
سەربەخۆیان هەیە جەختیش لەوە دەکاتەوە کە مارکسیستەکان پێویستە
پشتگیری ئەم مافە بکەن لە هەمان کاتدا بانگەشە بۆ یەکێتی
پرۆلیتاریا بکەن. ئەو جەختی لەسەر گرنگی پرسی نەتەوە چەوساوەکان
کردووەتەوە، لەوانە گەلانی ئاسیا بووە بۆ بەدەستهێنانی سەربەخۆیی
لە زلهێزە ئیمپریالیستەکان.
لینین جارێکی تر لە نوسینی ” شۆڕشی سۆسیالیستی و مافی چارەی
خۆنووسینی گەلان (1916)”‘ – لێرەدا زیاتر پەیوەندی نێوان شۆڕشی
سۆسیالیستی و خەبات بۆ ڕزگاری نەتەوەیی ڕوون دەکاتەوە، جەخت لەوە
دەکاتەوە کە بژاردەی مافی چارەنووسیی مافێکی دیموکراسییە کە
پار□تی یەکخستنی کرێکاران دەدات لە سەرانسەری گەلاندا. ئەمەی لە
مانگی دووی ئەو ساڵەدا نوسی . لینین لەو نوسینانەدا بە شێوەیەکی

زۆر بەرفراوان لەسەر بزووتنەوە ڕزگارییە نەتەوەییەکان، دژی ئیمپریالیزم و ڕۆڵی گەلانی ستەملێکراو لە خەباتی شۆڕشگێڕانەی جیهانیدا نووسیوە، لەو گەلانەش کە بەرهەمەکانی لینین باسی لە خەباتی ڕزگاری خەباتی ڕزگاریخوازییانی کردووە گەلانی ئاسیا و ئەفریقا و گەلانی دیکەی کۆلۆنایز کراو بوون.

کاتێکیش کە کتێبی ‘ ئیمپریالیزم باڵاترین قۆناخی سەرمایەدارییە 1917’ نووسی، دووبارە باسی ڕۆڵی بزووتنەوە شۆڕشگێڕییەکانی لە ئاسیادا کردەوە. ئەم بۆچوونەی لینین و بانگەشەکردنی بۆ ڕزگاری نەتەوەیی و چارەنووسی نەتەوەیی لەگەڵ زۆرێك لە بزووتنەوە دژە کۆلۆنایزکردنی ئاسیادا هاتەوە.
دواتر لە ساڵی 1920 دا لینین جارێکی دیکە گەڕایەوە سەر ئەم باسە و لە “تێزەکان لەسەر پرسیارە نیشتمانی و کۆلۆنیالیزمەکان” کە لە کۆنگرەی دووەمی نێونەتەوەیی کۆمۆنیستدا پێشکەش کران. لێرەدا دووبارە تێڕوانینی لینینیان خستەوەڕوو کە کۆمۆنیستەکان دەبێ پشتگیری لە بزووتنەوەکانی دژە کۆلۆنیالیزم و ڕزگاریخوازی نەتەوەیی بکەن.

ئەوانەی سەرەوە کۆمەڵێ نوسەنێک بوون کە لینین لەسەر بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی نوسیوەتی، بەڵام لەگەڵ ئەو هەموو نوسینانەشدا لەو بارەوە، کەچی هێشتا ئایدیای تیۆری ‘ سێ جیهانەکە’ لە سەردەمی خۆیدا ئەو گەشەیەی نەکرد بە ئەوەی ببێتە تیۆرێکی تا ڕادەیەك جیهانیی، بەڵام بناغەی بەهێزی بۆ ئەو تیۆرە دانا، تیۆرەکەش بە قۆناخ و هەوڵی جیا جیادا تێپەڕی و گەشەی کرد بۆ تیۆری سێ جیهانەکە.

تیۆری سێ جیهانەکە دواتر وەکو چەمکێکی سیاسی و ئابووریی لە سەردەمی پێش و دوای جەنگی سارددا سەریهەڵدا، سەرەتا لە ساڵانی 1950 و 1960 سەری هەڵدا. تیۆرەکە سەبارەت بەو وڵاتانە بوو کە نە لەگەڵ بلۆکی ڕۆژئاوایی (ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی سەرکردایەتی ناتۆ) هاوتەریب بوون و نە لەگەڵ بلۆکی ڕۆژهەڵاتیی (یەکێتی سۆڤیەتی جاران و هاوپەیمانەکانی) نەبوون، بەڵکو ئەم گەلانە زۆرتر کۆلۆنییەکانی پێشوو بوون لە ئەفریقا، ئاسیا، ئەمریکای لاتین و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، هەوڵیان دەدا ڕێڕەوی سیاسی و ئابووری سەربەخۆی خۆیان دروست بکەن.
چەمك یا زاراوەی “جیهانی سێیەم” بۆ یەکەمجار لەلایەن ئەلفرێد سەوڤی، دیمۆگرافیای فەرەنسی، لە ساڵی 1952دا هاتە ناوەوە. ئەو جیهانی سێیەمی بە ‘ئیستەیتی سێ’ (Third Estate) بەراورد کردوو.

ئەم زاراوەش لە فەرەنسای چەرخی نۆزدە و پێش شۆڕش بە مانای خەڵکانی کۆمەن، نەرمەڵە ، ئاسایی یاخود ‘خەڵکی باو’ وتراوە، ئەم وڵاتانەی بە ئیستەیتی سێ بەراورد کرد کە خراونەتە پەراوێزەوە و چەوسێنراونەتەوە پەیوەستیان بە راپەڕین هەیە.
پاشان گەشەسەندنی سیاسی و ئایدیۆلۆژی تیۆری جیهانی سێیەم کەوتە قۆناخێکی دیکەوە کە بە نزیکییەوە پەیوەستە بە سەرکردە و بیرمەندانی بزووتنەوەی بێ لایەنەکان ‘ ‘Non-Aligned Movement(NAM) و خەباتەکانی دژە ئیمپریالیزم. بەم مەبەستەش سەرکردەکانی ئاسیا و ئەفریقا لە ساڵی 1955 لە کۆنفرانسێك لە ئەندەنوسیا بە پێشکەوتن و هاوکاری و دژایەتیکردنی کۆلۆنیالیزم کۆبوونەوە. لە ساڵی 1961دا بزووتنەوەی بێ لایەنەکان (NAM) بە فەرمی لە شاری بەلگراد لە یوگۆسلاڤیا دامەزرا. بەم شێوەیە جیهانی سێیەم بوو بە هەمای بەرخۆدان و دژە ئیمپریالیزم و خواستی نەزمێکی نوێی جیهانی.

ڕۆڵی دروستبوونی حیزبی شیوعی چینی و بزوتنەوەکەیان بە ڕابەرایەتی ماوتسی تۆنگ و سەرکەوتنیان لە ساڵی 1949 دا ناکرێت لێرەدا فەرامۆش بکرێت چونکە ڕۆڵی خۆی هەبوو لەسەر پەیوەستبوونەوەی تیۆرەکانی ماوتسی تۆنگ بە بیرۆکەی نەتەوایەتی دژایەتیکردنی ئیمپریالیزم بە تێزەکانی لینینەوە. لێرەدا ئەم تیۆرە هاندەری گەورەی بزووتنەوە نیشتمانی و نەتەوەییەکانی دیکە و گەشەپیدانی تیۆری سێ جیهانییەکە و کەوتنە قۆناخێکی نوێوە، بووش بە مانیفێستی ئەو بزوتنەوانەی کە لە ساڵانی حەفتاکانی چەرخی ڕابوردووەوە پەیڕەوی لێکرا .

کرۆکی تیۆری سێ جیهانەکە

لەو کاتەوە واتە ساڵانی حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا تیۆری سێ جیهانی لە فۆرم و ناوەرۆکدا مانایەکی گەورەی پیدرا و زۆرێك لە پارتە کۆمۆنیستەکان و ئەوانەشی کە لەژێر ناوی دیکەدا بوون بەڵام هەر کۆمۆنیست بوون بەم شێوەیە گوزارشتیان لە جیهان دەکردو هەر لەسەر ئەو بنەمایە تاکتیك و ئامانجی خۆیان و بزوتنەوەکەیان دیاری دەکرد. دیدی ئەمان بۆ جیهان مەبەستێکی دیکەی دیاریکرد و پێناسەیەکی نوێی بۆ جیهان کرد. جیهانی یەکەم: زلهێزەکان (ئەمریکا و یەکێتی سۆڤیەت) کە تیۆرەکە بە دوو ئیمپریالیزمی جیهانی ناساندنی. جیهانی دووەم: وڵاتانی گەشەکردوی پیشەسازیی کە وڵاتانی ئەوروپا و گەلێك لە وڵاتانی دیکە دەگرێتەوە، واتە وڵاتانێك لە نێوانی ئەو زلهێز و وڵاتانی پیشەسازیی دواکەوتوو وەك وڵاتانی ئاسیا و ئەفریقا و ئەمریکای لاتینی کە بە وڵاتانی جیهانی سێیەم

درانە قەڵەم.

بە گوێرەی ئەم تیۆرە ناکۆکی سەرەکی لای ئەو حیزبانە بە چەپ و کۆمۆنیستەکانەوە ناکۆکی نێوانی وڵاتەکەیانە لەگەڵ ئەو دوو وڵاتە ئیمپریالیزمەدا بەسەرەکی دەزانی. ئا لەم بارەشدا پێیان وابوو کە جیهانی سێیەم هێزی سەرەتایی گۆڕانکاری شۆڕشگێڕانەیە.

فراوانبوونی تیۆرکە و زیانی ئەو تیۆرە گەیشتە ئەو رادەیەی کە بووە پێوەرێك بە پێناسەکردنی بزوتنەوەی شۆڕشگێرانە، کە هەر لایەك دژ بە ئیمپریالیزم خەباتی بکردایە ئەوە شۆڕشگێڕە بوو لەمەش خراپتر لەم تیۆرە خەفەکردن و لێگەڕان لە بوژوازی و دەسەڵاتی بەناو نیشتمانی بوو، گرنگی نەدان بەو ململانێیەی کە هەبووە یاخود هەیە لە نێوانی بورژوازی و سەرمایەدارانی ناوخۆی وڵاتدا، کە گوایە ئەوانە سەرمایەداری خۆماڵین پشتگیریکردنیان یانی گەشەکردنی ئابوری نیشتمان لە ڕوی پیشەسازییەوە ئەمەش بە واتەی گرنگبوون و زۆربوونی ژمارەی کرێکاران و وڵاتبردنە بەرەو سەرمایەداریی کە قۆناخێك بە گوێرەی ئەو تیۆرە نزیکترمان دەکاتەوە لە شۆڕشی سۆشیالیستیی.

دوو لایەنی هەرە زۆر خراپی ئەم تیۆرە ئەوەیە کە لە هەندێك وڵاتدا حیزبە کۆمۆنیستە پرۆ ڕوسییەکان پشتگیری دەسەڵاتدارانی وڵاتەکەی خۆیان دەکرد بە هۆی نزیکییانەوە لە ڕوسیا و لەو لاشەوە کە ئەمان وڵات بەرە و سەرمایەداری دەبەن یا لە هەندێك وڵاتی وەکو عێراق دا وایان لە جەماوەرەکەیان و خەڵکی دەگەیاند کە وڵات دەتوانێت لە ڕێگای دەوڵەتی دیمۆکراسی یا گەلیی یاخود دیمۆکراتی گەلیی، لە ڕێگەی گەشەکردنی ناسەرمایەدارییەوە بگاتە سۆشیالیزم .

لایەنێکی دیکەی خراپی ئەم تیۆرە ئەوەیە کە تا ئێستاش لەناو چەپ و سۆشیالدیمۆکرات و حیزبەکانی دیکەی وەکو ‘سۆشیالیست وۆرکەر پارتی’ کاتێك کە شەڕی نیوانی دوو دەوڵەتی وەکو عێراق و ئێرانی هەشتاکانی چەرخی ڕابوردوو هەبوو، ئەمان لایەنگری ئێران بوون بە پاساوی ئەوەی گوایە ئەمەریکا ئیمپریالیزمە و ئێران بەرگریی لە خۆیی و نیشتمانی دەکات، ئەمان پشتگیری ئێرانیان دەکرد . ئەم هەڵوێستە بە ئاشکرا لە ‘ سۆشیالیست وۆرکەر پارتی’ ئەو کاتەی بریتانیادا دەبینرا.

لەم شەڕانەی ئیستاشدا وەکو شەڕی نێوانی ڕوسیا و ئۆکرانیا ، ئەم چەپانە پشتگیریی دەوڵەتی ئۆکرانیا دەکەن لەبەر ئەوەی کە ڕوسیا ناکۆکی سەرەکییە و ئیمپریالیزمە . هەروەها لە شەڕی حیزبوڵا و حەماس و گروپەکانی دیکە دژ بە ئیسرائیل، چەپەکان هەمان هەڵوێستیان هەیە و لەگەڵ ئەو ڕێکخراوانەدان و دژ بە ئیسرائیلن،

لەبەر ئەوەی پایە و بنکەیەکی گەورەی سەربازیی ئەمریکایە.
هاوکاتیش هەر بە گوێرەی ئەو تیۆرە ‘ تیۆری سێ جیهانییەکە’ ئەمان پشتگیری وڵاتانی وەکو ڤەنزیلا و کوبا و هەندێکی دیکە لە وڵاتانی ئەمەریکای لایتن دەکەن کە لەژێر دەسەڵاتی حیزبە چەپەکاندان کە ئەمەریکا دژایەتییان دەکات .

بەم شێوەیە تیۆری سێ جیهانەکە بووەتە پەڕۆرەك لای ئەم چەپانە لە بوونی جەنگی نیوان دەسەڵاتەکاندا هەڵوێستیان ئاوایە کە کامیان لەگەڵ ئەمەریکادایە ، یاخود نزیکە لە ئەمەریکاوە.

بەڕێکردنی ئەم تیۆرە لە هەر بوارێکدا لەوانەی سەرەوە کە باسم کردن تییۆرەکە لە خزمەتی سیستەمی سەرمایەدارییدایە، دابەشکردنی کرێکاران و کردن بە دوژمنی یەکدییە و لەتکردنی تەکۆشان و خەباتیانە. سەرەڕای ئەمەش هەر بەکارهێنانی چەمکی ئیمپریالیزم لەم ئێستادا هەڵەیە و زەربەیەکی گەورە دەدات بە بزوتنەوەی کرێکاران و جەماوەر .
لە ئێستادا هەموو جیهان سەرمایەدارییە گەرچی دابەشبوون بەسەر وڵاتانی پیشەسازی گەشەکردوو وڵاتانی ناگەشەکردوی پیشەسازیی ، شەڕی نیوانی دەوڵەتەکانیشیان شەڕی پاوانەکردن و لەدانە لە بزوتنەوەی کرێکاران، بە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، لەدانە لە بزوتنەوەی سۆشیالیستی ئیتر گرنگ نییە ئەو دەوڵەتانە لە ژێر هەر ناوێکدا بن و هەر حیزبێك حوکمیان بکات و ئیدیعای چی دەکەن.
پاساوی پەلینەکردنی سەمایەدارییە بە ئیمپریالیزم و سەرمایەداریی ، کە دەکرێت لەسەرەدا ئەو شەرڤەیەی بە بکەین کە بەشەکەی سەرمایەداری کە ناوی ئیمپیریالیزمە بەشە خراپەکەیەتی و ئەوانی دیکەیان بەشە باشەکەیەتی.

لە ڕاستیدا خەباتی هەمووان دەبێت لەدان بێت لە سەرمایەداران و دەسەڵاتدارانی ناوخۆ، خەباتە دژ بە قەڵا پۆڵاینەکەی سیستەمەکە کە ئەوە تاکە ڕێگەیە بە هەرەسهێنانی خودی سیستەمەکە، نەك پشتگیریکردنی دەوڵەت لە شەڕەکانیدا بەڕێکو یاخیبوونە بە هەر شێوەیەك کە خەڵکی لەسەر ئاستی تاك و کۆمەڵ دەتوانێت بیکات. پرسی تەواوی خەباتیش یەکلاکردنەوەی کێشەی نیوانی دەوڵەتی سەرمایەداری و کرێکاران و چەوساوەکانی دیکەیە، لابەلاکردنەوەی کێشەی کاری کرێگرتەیە و تەشکانی پایە هەرە گەورەکەی سەرمایەدارییە کە دەوڵەتە .
بەداخەوە کە ماکی تیۆری سێ جیهانی تا ئەمڕۆش هەر ماوە و [illegible]ی گەورەی خۆی دەبینێت لە دابەشکردن و هەڵخەڵەتاندنمان بە

متمانەبوون بە ڕژێمی نیشتمانی و شەڕی ڕەوا و دژ بە ئیمپریالیزم و قەڵاگەورەکەی سەرمایەداریی .

بەڵای من چەمکی ئیمپریالیزم کە هەندێك لە ئەنارکستەکانیش بەکاری دەهێنن هەڵەیە. ئەوە دابەشکردنی سەرمایەداری و دەوڵەتانی سەرمایەدارییە وەکو وتم بەسەر باش و خراپدا، کەرتکردنی چینی کرێکار و جەماوەر و بزوتنەوەکانیانە، شێواندنی دروستی ئەو بیرۆکەیە کە ناسینی کاپیتالیزمە وەکو سیستەمێکی جیهانیی و بزوتنەوە دژەکەشی هەر جیهانییە. گەڕانەوەیە بۆ تیۆری سێ جیهانەکە و بەکارهێنانیشی بەرگریکردنە لە جەنگی نێوانی دەوڵەتانی سەرمایەداریی بە ڕەوایەتیدانە بە یەکێکیان و بە شەیتانکردنی ئەوی تریان. کردنی ئەمەش گەر بە هۆشیارییەوە بێت یا ناهۆشیاریی زەرەرێکی زۆر دەگەیەنێت بە بزوتنەوەکەمان هەر وەکو گەیاندویەتی .

3 دەوڵەت-نەتەوە

پێناسەی باوی دەوڵەت-نەتەوە وا هاتووە کە زۆرینەی دانیشتووان هاوبەشی زمان، کولتوور، ئیتنیکین، یان پاشخانێکی مێژوویی هاوبەشیان هەیە. خاکێك و ناوچەیەکی جوغرافی هەیە کە سنوورەکانی دانی پێدا نراوە لەگەڵ حکومەتێك کە سەروەری (کۆنترۆڵ)ی بەسەر ئەو خاکە و خەڵکی ناوەوەیدا هەبێت. دەسەڵاتێکی ناوەندی هەیە کە یاساکان جێبەجێ دەکات و وەکو دەڵێن ڕێکوپێکی و ئاسایش دەپارێزێت. هەروەها دانپێدانان لەلایەن دەوڵەتانی ترەوە وەك قەوارەیەکی سەربەخۆ لەلایەن و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانەوە و بوونی نێردە و دیپلۆماسی.
سەرەڕای ئەوانەی سەرەوە گوایە ئەم دەوڵەت-نەتەوەیە کۆنترۆڵی تەواوی کاروباری ناوخۆ و دەرەوەی خۆی دەکات و لەو بارەوە سەربەخۆیە. هەر ئاواش ناونوس کراوە کە دەوڵەت-نەتەوە سەرکەوتنێکی نەتەوەییە و قەوارەیەکی سیاسی بە هاوبەشی خەڵکەکەی هەیە لە شوناسی کولتووریی، زمانەوانیی، یان نەتەوەیی .
لەمانەی سەرەوەش زیاتر لەسەر دەوڵەت-نەتەوە دەوترێت کە هاووڵاتیانی لە هۆکارەکانی وەك زمان یان ڕەچەڵەکی هاوبەشدا تاڕادەیەك یەکسانن. بیرۆکەکەی ئەوەیە کە سنوورە سیاسییەکانی دەوڵەت لەگەڵ سنوورە کولتوورییەکانی نەتەوەدا یەکدەگرنەوە. گوایە هەست بە خاوەندارێتی لە وڵات و حوکمڕانیدا دەکات، دەتوانێت سەقامگیری و یەکێتی نیشتمانی و یەکگرتوویی کۆمەڵایەتی بپارێزێت.

بەڵام ئایە وایە؟

ئەمە لە واقیعدا لە هەر دەوڵەت- نەتەوەیەك لە جیهاندا بڕوانین، پرسیاری ئەوەمان لا دروست دەكات كە ئایا ئەم چەمكە كە لەلایەن دەسەڵاتداران و پارتە نەتەوەیی و نیشتمانی و سۆشیالدیمۆكراتیەكانەوە تەنانەت لەلایەن هەندێك لە چەپەكانیشەوە بەكاردەهێنرێت ڕاستە؟ ئایا دەوڵەتێك هەیە لەژێر ناوی دەوڵەتی نەتەوەدا؟ تا كەی ئەم بیرۆكەیە سێبەری خۆی بەسەرماندا دەكێشێت تەنها لەبەر ئەوەی لای ئەكادیمیان و ئابووریناسان و ڕۆشنبیران كە لە خزمەتی سیستەمەكەدان باشترین بژاردەیە؟

بەڕای من زۆر بەڵگە هەن كە ئەو زاراوەیە، زاروەیەكی نادروستە بەڵام من لێرەدا پەنا بە سێ خاڵی گرنگ دەبەم كە بەڵگەن بۆ نادروستی ئەو چەمكە.

یەك: هیچ دەوڵەتێك و هیچ وڵاتێك لەم سەردەمەی ئێستەدا سەربەخۆ نییە وەكو سەربەخۆیی ئابووری كە سەربەخۆیی سیاسیش دروست دەكات. تەنانەت دەوڵەتەكی گەورەی وەك ئەمەریكا و یابان و ئەڵمانیا و بریتانیا و هەموو ئەوانی دیكە هەر هەموویان بە جۆرێك لە جۆرەكان، زۆر یا كەم پاشكۆی ئەوانی دیكەن لە ڕووی ئابووریی و تەنانەت هەندێكیان لە ڕووی سیاسیشەوە.

لەم بارەدا پێویست ناكات پەنا بەرم بۆ ئامار چونكە ئەوە ئاشكرایە كە بازرگانی نێوانیان و بەشداریكردنیان لە ڕێكخراوە بازرگانی و گرێبەستە ئابووری و پیشەسازییەكان ئەوەمان بۆ ڕوون دەكاتەوە. هەر كەسێك كە پێویتسی بە كاڵایەك هەبێت كە دەچێتە بازاڕ یاخود بە گەڕانێك لە ئینتەرنێت بۆی دەردەكەوێت كە چەندەها جۆر لە هەمان كاڵا هەن و لە وڵاتانی دیكە هێنراون بۆ وڵاتەكەی ئەو.

كەواتە نە دەوڵەت و وڵاتان سەربەخۆن و نە دەشتوانن بە سەربەخۆیی بمێننەوە، ئەمە خەسڵەت و تایبەتمەندی پێشەوەچوونی سەرمایەداری و گڵۆبڵایزەیشنە، ئەگەر هەر دەوڵەتێكی سەردەم و هەر وڵاتێك گەر بیانەوێت لەو بازنەیە بێنە دەرەوە ئەوە گەر هەرەسیش نەهێنن وردە وردە دەپوكێنەوە.

دوو: دەوڵەت-نەتەوە كە بەشی گرنگ و پایەكەی كە حكومەتەكەیە چیانیەتییە، كەواتە نوێنەرایەتی چینێك و توێژێكی تایبەتی دەكات كە لە زۆربەی ئەو دەوڵەت و وڵاتانەشدا نوێنەرایەتی كەمینەیەكی زۆر كەم لە دانیشتوان دەكەن. لەگەڵ ئەوەشدا ئەوە دانیشتوان و هاووڵاتیانە مەرج نییە كە بە پێناسەیی نەتەوەیی، لە نەتەوە ئەسڵییەكەی خودی وڵاتەكە بن. لێرەشدا دەبینین كە دەوڵەت-نەتەوە پارێزگاری لە بەرژەوەند و قازانجی كەمپانیا زەبەلاح و سەرمایەدار

و ساماندارە گەورەکان دەکات بە جیاوازی بوونی ڕەگەزیی و جێند□ریی، نەك پارێزگاری زۆرینەی کۆمەڵگە کە کرێکاران و زەحمەتکێشان و چەوساوەکانن.
بە گوێرەی ئەو□ س□□پاندنی زاراوەی دەولەت-نەتەوە بەسەر دەوڵەتەکاندا هەر بە هۆی ئەوەی کە زمانی فەرمی زمانی نەتەوە سەرەکییەکەیە هەڵەیە. دوای ئەوەش ئەمڕۆ بە هۆی گڵۆبەڵایزەیشنەوە کولتوری ڕەسەنی نەتەوەکان تا ڕادەیەك بەرەو لاوازی و لەناوچوون ڕۆیشتون و دەڕۆن.

سێ: ئەوەی کە لە پێناسەی دەوڵەت-نەتەوەدا کراوە کە خاوەنی کولتور و ڕۆشنبیری زمانی هاوبەشن، ڕاستی تێدا نییە. هەموو ئەو دەوڵەتانە بێ لە نەتەوە سەرەکییەکەی وڵاتەکە، ئەوانەی کە لە ئەسڵدا لەوێ بوون، کەمایەتی نەتەوەیی یاخود ئیتنیکی لێیە و لە هەندێکیاندا لەو کاتەوەی کە لەو وڵاتە گیرساونەتەوە چەند وەچەیەکیان خستۆتەوە. ئەم کەمایەتییەیانە خاوەن کولتور و نەریت و ڕۆشنبیری و دین و ئاینی خۆیانن و نە لەگەڵ نەتەوەی سەردەستدا نە لەگەڵ کەمایەتییەکانی دیکەدا شەیر ناکرێن، ڕەنگە ڕێز لە هی یەکدی بگرن بەڵام شەیر ناکرێن.
لەگەڵ وتنی ئەوەی سەرەوەشدا، نکوڵی لەوە ناکرێت کە بریتانیا زمانی فەرمی ئینگلیزییە و لە ئەڵمانیا ئەڵمانی، هەر ئاوا لە وڵاتەکانی دیکەشدا کە هاوبەشەو هەمووان بەکاریده□نن، بەڵام ئەم زمانە خەڵکانی نائینگلیز بە ویست و ئارەزوی خۆیان ف□ر□ن□بوون و یا وەریان نەگرتووە، بەڵکو ناچارییە و سەپێنراوە بەسەریاندا کە دەبێت ئەو زمانە بزانن. خوێندن و نوسین و قسەکردن و کارکردن و شانۆ و مامەڵەی بازاڕ بە زمانە فەرمییەکەیە نەك خودی زمانی زکماکی کۆمۆنێتییە نائینگلیزەکان.

ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە لە زۆرێك لە دەوڵەت نەتەوەییەکاندا وەکو ئێران و عێراق و هیدستان و سریلانکە و تورکیا و چین و ڕواندا و کۆنگۆ و زۆری تر توێژاڵی حوکمڕانی سەرەکی نەتەوەی سەردەست سیاسەتی هەڵاواردی و سەرکوتکردنی ئەوانی دیکە بە کوشتن و گرتن و ڕاونان و دوورخستنەوەیان و یاساخکردنی زمان و کولتور و دینیان بەکاردەهێنێت.

ئا لێرەدا ئەوە ڕوونە کە دەوڵەت- نەتەوە شەیری بنەما سەرەکییەکان ناکات و ئەو چەمکانەی سەرەوە بۆی پێناسە کراوە، بەسەریدا جێ بەجێ نا بێت. لێرەدا دەردەکەوێت کە چەمکی دەوڵەت-نەتەوە هەر وەکو ناوێکی بێ ناوەرۆك یا ناوێکی هەڵخەڵەتێنەرە نە حەقیقەتێك.

سەرمایەداری بە مەبەست ئەم چەمکەی بەسەر ئەو دەوڵەتانەدا دابڕیوە، لە زۆر ڕووشەوە سوودمەند بووە لەوە و هاوکاتیش کردویەتییە ویردی سەرزمانی چەپەکان و بزوتنەوە نەتەوەییەکان کە لەژێر ئەو دروشمەدا بە ئەو مەبەستە خەباتی ئاشتیانە و چەکدارانە بکەن، کە لە بوونی بزوتنەوەی چەکداریشدا هەر خودی سیستەمەکە براوە و سوودمەندی یەکەم بووە . کەواتە لە بەکارهێنانی ئەو دەستەواژەیەدا سەرمایەداریی لە هەموو ڕویەکەوە قازانجی کردووە.

4 پیاوی سپیی/ پیاوی سپی پێست

چەمکی پیاوی سپی لەدیدی ڕەگەز و کولتور و پەیوەندی کۆمەڵایەتییەوە وەکو زۆرێک لە چەمک و دیاردەکانی دیکە بە تێپەڕینی زەمەن و قۆناخە مێژوویەکانی مرۆڤایەتی ئەویش گۆڕانکاری تا ڕادەیەک بەسەردا هاتووە.
شارستانییە کۆنەکان (وەک یۆنانییەکان و ڕۆمانییەکان) مرۆڤەکانیان بەپێی "ڕەگەز" بە مانای مۆدێرن پۆلێن نەدەکرد. ئەوان زیاتر مرۆڤیان بە کولتوور و زمان و جوگرافیا جیا دەکردەوە. لەگەڵ ئەوەشدا دان نراوە بە جیاوازییە جەستەییەکان وەک ڕەنگی پێست، هاوکاتیش ئەمە لای ئەوان بە مانای پلەبەندی کۆمەڵایەتی و سیستمیی نەبوو، وەکو چۆن دواتر بەو واتایە بەکارهێنرا.

ئەوەی کە زانراوە زاراوەی "پیاوی سپی پێست" بە گشتی ئاماژە بووە بە پیاوێک کە پۆلێن دەکرێت وەک سەر بە گروپی ڕەگەزی سپی پێست بێت. ئەم چەمکە زۆرجار پەیوەندی بە کەسانی بە ڕەچەڵەک ئەوروپییەوە هەیە. بە تێڕوانینی مێژویی بۆمان دەردەکەوێت کە ماناکە تەنیا بایۆلۆژی نییە چونکە لە ڕێڕەوە مێژووییەکەیدا پەیوەست بووە یاخود پەیوەستە بە پلە و پایەی کەسەکە لەو چوارچێوەی کۆمەڵایەتییەدا کە تێیدایە.
وەکو پرسی ڕەگەزیی، ئەم چەمکەش لە قۆناخەکانی ژیاندا مۆدێرن و گونجاو کراوە تاکو ڕەنگدانەوەی تەواوی هەبێت لەسەر پلە و پایە کۆمەڵایەتییەکە. بۆ نمونە ئەمە لە سەردەمی کۆڵۆنایزکردنی وڵاتان و گەلاندا و کردنی بازرگانی کۆیلە لە سەدەکانی 17 و 18 دا بیرۆکەی 'ڕەگەز' دەستی پێکردووە و پەرەی سەندووە بۆ پاساوهێنانەوە بە کۆیلەکردنی ئەفریقییەکان و ئاوارەبوونی گەلانی ئەسڵی " ڕەسەن " وڵاتەکە . لەگەڵ وتنی ئەوەشدا کۆچی هەشتا کۆچبەرانی ئێرلەندی و ئیتاڵی و ئەوروپای ڕۆژهەڵات لە سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا لە ئەمریکادا بە تەواوی بە "سپیپێست" نەدەزانران و ئەو تایبەتییان پێنەدەدرا.

زۆرجار کۆلۆنی ڤێرجینیا (لە ئێستادا ئەمریکا) وەك یەکێك لە یەکەم شوێنەکان ناودەبرێت کە لە کۆتاییەکانی ساڵانی 1600 دا "سپیپێستی" بە شێوەیەکی یاسایی بەکارهێنرا بۆ دروستکردنی دابەشبوون لە نێوان ئەوروپییە هەژارەکان و ئەفریقییە کۆیلەکراوەکان.
بێ گومان یاسا هەمیشە ئامرازێکی کاریگەر بووە گەلان و چین و توێژانەی باڵادەست توانیویانە بەکاریبهێنن بۆ ئەوەی کە ویستویانە، هەموو زوڵم زۆر و سەرکوتکردن و کۆیلایەتی و تەنانەت لە ئێستاشدا بەکەمگرتنی ژنان لە زۆر وڵاتاندا بۆ بەرژەوند و سوودی ئەو توێژانە و چینانە بە یاسایی کراون. لە کۆنیشدا یاسا و سیاسەتەکان لە شوێنەکانی وەک ئەمریکا و کۆلۆنیەکانی ئەوروپا، ئیمتیازاتی یاسایی بۆ خەڵکی "سپیپێست" بە مافەکانیان دروست کردوەو لە بەرانبەر دوورخستنەوەی ئەوانی دیکەدا. لێرەدا بە گوێرەی ئەو یاسا و سیاسەتانە پلەبەندیی ڕەگەزیی بە پاراستنی دەسەڵات و ڕەوایەتیدان بە نایەکسانی برەوی پێدرا.

بە کورتی دەکرێت بەئەم زاراوەی مرۆڤی " سپی پێست" لە بەستنەوەیدا بە پرسی ڕەگەزییەوە بە پلەی یەکەم لە کاتی کۆلۆنیالیزم و کۆیلایەتیدا داهێنراوە. یارمەتی جێبەجێکردنی سیستەمی ئیمتیاز و دەسەڵاتی بە ئەوروپییەکان و نەوەکانیان دا. ڕەگەز لە ڕوی کۆمەڵایەتییەوە بەو شێوەیەی کە بەکارهێنراوە لەلایەن کۆمەڵگاکانەوە، دروستکراوە و لەسەر بنەمای بایۆلۆژیانە نییە.

لەبەر ڕۆشنایی ئەوانەی سەرەوەدا، ئایا دەکرێت ئێمە لە ئێستادا بیرۆکەی سپیپێستێتیی یاخود چەمکی پیاوی سپی بەکاربهێنین؟

لە کاتێکدا لەو کۆمەڵگایانەی کە ئەو چەمکە بەکارهێنراوە پەیوەست بوە بە ئیمتیاز و پلە و پایەی کۆمەلایەتی و سیاسی و ئابوورییەوە بەکارهێنانی ' چەمکی پیاوی سپی/ سپیپێست ' لای من هەڵەیە هەر هیچ نەبێت لەبەر دوو هۆکار:
یەك: لەناو ئەو کۆمەڵانەی زۆرینەی ' پیاوی سپی یا ژنی سپی / سپی پێست بە ملیۆنەها لە ژنان و پیاوانی 'سپی ' ، سپی پێست، هەن کە بارودۆخی ژیان و پلە و پایەی کۆمەڵایەتییان لە کەسانی ڕەشپێست و ڕەنگی پێستەکانی دیکە باشتر نییە . ئەوانیش وەکو زۆرێکی کۆمەڵ بەدەر لە پێست و نەتەوە و هاووڵاتیبونیانەوە چەوساوە و ستەملێکرا و پەراوێزخراون، بە ڕادەیەك کە بەرژەوەندی سیاسی و ئابووریان لەگەڵ ئەوانەی دیکە کە سپی یاخود سپیپێستن لە لایەن هەمان سیستمی ئابووری و سیاسییەوە دەچەوسێرێنەوە خەباتیان یەکیان دەخات دژ بە چەوسێنەران و دەوڵەتەکەیان و یاسای دەوڵەتەکەیان.

دوو: لە ئەستادا زۆرێك لەوانەی كە ڕەشپێسیتن پلە و پایەی بەرزی كۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسییان هەیە و هەبووە، هەر بۆ نموونە ڕۆشی سوناك سەرۆكوەزیرانی بریتانیا بووە كە خۆی بە ڕەگەز هیندییە، یاخود یەكەم وەزیری سكۆتلەند هەمزە یوسف كە بە ڕەگەز پاكستانییە، سەرۆكی حیزبی تۆری ئێستا (موحافیزینی) بریتانیا ڕەشپێستە، نەدیم زەهاوی كە كوردی عێراقە ماوەیەك وەزیری دارایی بریتانیا بووە. ئەمە جگە لەوەی بە دەیەها ئەندام پەڕلەمان لە پەڕلەمانی وەست منستەر و سكۆتلەندە و وەڵس دا كە سپیپێست نین هەن دەسەڵاتی سیاسییان هەیە و خاوەن دەنگ و ڕەنگن لە وێنەكێشانی سیاسەتی حیزب و وڵاتەكەیاندا .
بێ گومان ئەمەی كە وتم نەك هەر بۆ بریتانیا بەڵكو بۆ سەراپای وڵاتانی ئەوروپا و ئەمەریكا و وڵاتانی سكەندناڤیش ڕاستە.
كەواتە لێرەدا پرسی ڕەگەزی و ڕەجەڵەكیی ناكرێت وەكو دیاردەیەكی بایەلۆجی تەماشای بكەین بەڵكو دەبێت وەكو پرسێكی باڵادەستی و بوونی پلە و پایەی سیاسی و ئابوریی ببینین تەنانەت دەكرێت بڵێین ئەوانە نە ڕەگەزیان هەیەو نە نەتەوە و نە وڵات، پاسپۆرتی ئەوان سەروەت و سامانەكەیانە كە ئەو پێگە كۆمەڵایەتییەی بۆ دروست كردوون. ئەم چەمكە بۆ تەواوی ڕەتدەكرێتەوە بەتایبەت كاتێك دەتوانێت قورسایی مێژوویی هەڵبگرێت، كاتێک لە چوارچێوەی داینامیكی دەسەڵات، یان چەشنە چەقبەستووەكاندا بەكاردەهێنرێت.
لەگەڵ وتنی ئەوانەی سەرەوەشدا ناتوانرێت نكولی ئەوە بكرێت كە ڕەگەز پەرستی و گرفتی ڕایسیزم هێشتا گرفتێكی گەورەی كۆمەڵگەی ئەم وڵاتانە نییە كە لە ڕاستیدا مانەوەی و بەهێزبوونی هۆكاری سیاسی و یاسایی و ئابووری خۆی هەیە كە دەوڵەت بە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ گەشەی پێدەدات بە دابەشكردنی خودی هاووڵاتیان و خەڵكەكەی لە پێناوی بەرژەوەندی خۆیدا.

5 شێوەی چینایەتی یاخودی شێوەی دەسەڵات

پێش سەدەی نۆزدەهەم بە شێوەیەكی بەرفراوان زاراوەی “جەنگی چینایەتی” بەكارنەدەهێنرا، بەڵام بیرۆكەی ململانێی نێوان چینە كۆمەڵایەتییەكان چەند سەدەیەك بوو بوونی هەبووە. بۆ نموونە لە ئەوروپای سەدەی ناوەڕاستدا ڕاپەڕینەكانی جووتیاران، وەك ڕاپەڕینی جووتیارانی ئینگلیز لە ساڵی 1381 و شەڕی جووتیارانی ئەڵمانیا (1524- -1525)، وەک ململانێی نێوان چینە كۆمەڵایەتییەكان لە چوارچێوەیەكدا نیشان دراوە گەر چی زمان و چەمكی “جەنگی چینایەتی” بە ڕوونی بەكارنەهێنراوە.

لە فەرەنسەشدا لە سەردەمی شۆڕشی (1789 –1799)، بیرمەندان و شۆڕشگێڕانی ئەو سەردەمە زاراوەیەکیان بەکاردەهێنا کە نزیك بوو لە چەمکی "جەنگی چینایەتی" .

زاراوەی "جەنگی چینایەتی" بە شێوەیەکی بەرچاو لەلایەن پیەر جۆزێف پرۆدۆنی ئەنارکست و بیرمەندی سۆسیالیستی فەرەنسی لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەمدا بەکارهێنرا. ئەو یەکێك بوو لە یەکەم کەسەکان کە بە ڕوونی باسی شەڕی نێوان چینەکانی کرد نەک تەنها "خەباتی چینایەتی". پرۆدۆن کە لەسەر بیرۆکەی شەڕی نێوان چینەکان نووسیویەتی، ململانێ ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی نێوان کرێکاران و سەرمایەدارەکان بە جۆرێك لە شەڕ وەسف دەکات.
بەڵام بیرۆکەی "شەڕی چینایەتی" وەک چەمکێکی ئاشکرای ململانێی توندوتیژ، یاخود شۆڕشگێڕانەی نێوان چینەکان دواتر لەلایەن مارکسیستەکان و سۆسیالیستییەکانی دیکەوە بە تایبەتی لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا فراوانتر کرا و قسەی زیاتری لەسەر کرا ، ئیتر بە ئاشکرا دەرکەوت کە شەڕی چینایەتی بە بیرۆکەی دەسەڵاتخوازی و دەسەڵاتدارێتی دەبینرێت.
کارل مارکس و فریدریك ئەنگڵس بە پلەی یەکەم دەستەواژەی "خەباتی چینایەتی" کلاسنکامپف بە زمانی ئەڵمانی Klassenkampf)) بەکارهێناوە نەك جەنگی چینایەتی، بەڵام لە کاتی باسکردنی ڕووبەڕووبوونەوەی شۆڕشگێڕانەدا ئاماژەیان بە شەڕی چینایەتی کردووە. ئەو زمانەش لە سەرەتادا لە کتێبی مانیفێستی کۆمۆنیست (1848)دا، دەرکەوتووە و نووسیویانە مێژووی هەموو کۆمەڵگە "مێژووی خەباتی چینایەتییە" و ئەم خەباتە دواجار دەبێتە هۆی ڕووخاندنی بۆرژوازی لەلایەن پرۆلیتاریا. خودی ئەنگڵس لە هەندێک نامە و وتاردا لە کاتی باسکردنی شۆڕشدا، لەوێدا ڕوونتر ئاماژەی بە "شەڕی چینایەتی" داوە.

میخائیل باکونین-ش ، ئەنارکیستی ڕووسی، زۆرجار بیرۆکەی شەڕی چینایەتی بە وەسفکردنی کردەوەی شۆڕشگێڕانەی توندوتیژانە دژی دەوڵەت و سەرمایەدارەکان بەکاردەهێنا. لە سەروبەری کۆمۆنەی پاریس (1871) و پاش کۆمۆنە ئیتر بە ڕوونی و دیاریکراوی دوای ئەو ڕووداوە بەکارهێنانی زمانی "جەنگی چینایەتی" لە نێو شۆڕشگێڕاندا چەسپاند، ئەمەش دوای ئەوەی دەسەڵاتداری فەرەنسا بە شێوەیەکی دڕندانە ڕاپەڕینەکەی کۆمۆنەی پاریسی سەرکوت کرد.

مارکس و ئەنگلس هەروەها بیرمەندە مارکسییەکانی دواشیان شەڕی چینایەتییان وەکو دیاردەیەکی ڕاستەقینە کە بارودۆخی ماددی

دەجوڵێنێت دەبینی . هەموو ئەوان بە خودی مارکس و ئەنگلسیشەوە هاوڕا بوون لەسەر ئەوەی کە بۆرژوازی (چینی سەرمایەداریی) و پرۆلیتاریا لە بنەڕەتدا بەرژەوەندی دژ بەیەکیان هەیە و ئەوەش پێکهاتەی کۆمەڵایەتی ناکۆکی نێوانیانی زەق کردۆتەوە.
هەموو ئەوان ئامانجی پڕۆلیتاریان بەستۆتەوە بە دەسەڵاتگرتنی دەستی سوڵتە بە بنەبڕکردنی جیاوازییە چینایەتییەکان و هەڵوەشاندنەوەی خودی چینەکانیش.

لە زۆر حاڵەتدا تیۆری شۆڕشی چینایەتی بە کۆکردنەوەی جەماوەر، جەماوەریبوون، بەکاردەهێنرا، بەڵام زۆرجار دەرئەنجامەکەی دروستکردنی دەسەڵاتێکی نوێ بوو نەک هەڵوەشاندنەوەی ڕاستەقینەی چینایەتی بوو. زۆرجار سەرکردە شۆڕشگێڕەکان پێویستیان بە پشتیوانی جەماوەریی هەبووە، بۆیە پاساودانی شۆڕشی چینایەتییان بەکارهێنا بۆ ئیلهامبەخشین بە کرێکاران و جوتیاران.
بەڕای من پێناسەکردنی شۆڕشەکانی کە لە مێژوودا ڕوویداوە بە شۆڕشی چینایەتی، شەڕی چینایەتی نەبوون بەڵکو شۆڕشی دەسەڵات و دەسەڵاتگرتنەدەست بوون بەڵام هەمیشە بەرگێکیان لەو بەرگانە یاخود نایەکسانی ئابووری و چەوساندنەوە کراوە بە بەردا و هێزی بزوێنەر بوون تاکو شۆڕشەکان جەماوەریی بکرێن. ئەوە ڕاستییە زۆر کەس بەشداری ئەم شۆڕشانەیان کردووە نەك هەر ئازاریان چێشتووە و کەمئەندام بوون بەڵکو قوربانییان بە گیانی خۆشیان و خێزانیشیان داوە، بەڵام شۆڕشەکە لە جەوهەرداململانەی دەسەڵات دەرئەنجامەکەی لە قاڵب دا، خەبات و ڕاپەڕین و شۆڕشەکان دەستبژێری نوێیان بەرهەمهێناوە نەك کۆمەڵگەی بێ چینایەتی ڕاستەقینە. هەر لەبەر ئەوە کاتێك دەسەڵاتیان گرتۆتە دەست، پاراستنی دەسەڵاتی خۆیان لە پێشینەی کارەکانیانەوە بووە لەبری بەدەستهێنانی یەکسانی ڕاستەقینەی چینایەتی.

ئەو شۆڕش و جەنگانەی کە بەرگی دیکەی بەبەردا کراوە، زۆر جار بە جەنگی چینایەتی ناوی براوە وەکو شۆڕشی فەرەنسا (1789-1799) کە جاکۆبینەکان ئەرستۆکراسییان ڕووخاند بەڵام لە کۆتاییدا نوخبەیەکی نوێیان دامەزراند، دواتریش ناپلیۆن دەسەڵاتی وەرگرت.
شۆڕشی ڕووسیا (1917)ی بەلشەفییەکان نموونەیەکی دیکەیە لەو شۆڕشانەی دەسەڵاتە پاش موتربەکردنی بە پرس و خەباتی چینایەتی، ئەوە بوو لە سەرەتا وەک شۆڕشێکی چینایەتی درایە قەڵەم، بەڵام لە ڕاستیدا شۆڕشی دەسەڵات بوو. بازنەی ئەو شۆڕشەی دەسەڵاتە لە دوایدا ئەوەندە تەسك بووەوە دەسەڵاتی حیزبیشی لەوە تێپەڕان و بووە تەنها

دەسەڵاتی ناوەندی حیزبی بەلشەفی. دواتریش شێوەکەی حیزبی کۆمۆنیستی چینیی، بەسەرۆکایەتی ماوتسیتۆنگ – کە لە سالی 1949 سەرکەوت ململانێ و خەباتی دەستەبەرکردنی خودی دەسەڵات بوو.

دەتوانین ئاماژە بە نموونەی کۆن لەم بارەیەوە بکەین وەکو شەڕی نێوانی ئیمپراتۆرییەتی صەفەوی و عوسمانیی، شەڕەکانی هەندێك لە وڵاتانی عەرەبی لەگەڵ ئیسرائیل دا ، 1967 و 1973، شەڕەکانی خواروی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، شەڕی فۆکلەند، شەڕی ئێران و عێراق ، هەردوو شەڕەکەی کەنداو و تەنانەت شەڕی ئیستای حەماس و حیزبوڵا لەگەل ئیسرائیل داو شەڕی ڕوسیا و ئۆکرانیاش. ئەوەی ئاشکرایە کە هەموو شەڕە چینایەتییەکان، دینیەکان، قەومییەکان، شەڕی دەسەلات بوون تەنانەت شەڕی بەرگریکردن لە خۆ جەنگی دەسەڵاتە چونکە ئەگەر نەدراوە کە دەسەڵاتی دەرەکی جێگای دەسەڵاتە ناوخۆییەکە یا خۆماڵییەکە بگرێتەوە.

ناکرێت هچ کام لەم جەنگانە بە جەنگی چینایەتی دابنرێن بەڵکو جەنگی دەسەڵات و دەسەڵاتوەرگرتن بوون، ئیدی ئەوە گرنگ نییە لایەك هێرشی کردێتە سەر لاکەی دیکە و لاکەی دیکە بەرگری لە خۆی کردووە، تەنانەت بەرگریکردن لە خۆ بە مانەوەی ئەو دەسەڵاتە بووە کە هەبووە .

وەکو لە سەرەتای ئەم خاڵەدا وتم پرۆدۆن و باکۆنین-یش لەسەر شەڕی چینایەتی یا خەباتی چینایەتی یاخود توندوتیژی چینایەتی قسەیان کردوە بەڵام هەرگیز قسەی ئەوان لەسەر جەنگی دەسەڵاتخوازیی نەبووە. هەر ئاواش کە ئەنارکستەکان گەرچی باوەڕیان بە خەبات و جەنگی چینایەتی هەیە بەڵام لە پێناوی گرتنە دەستی دەسەڵاتی سیاسیدا نەبووە و نییە. لای ئەوان خەباتی سیاسی نە وەسیلەیەکە و نە پردێکە بە دەسەڵاتی سیاسی، یاخود بە باڵادەستی چینێك لە چینەکان، بەڵکو پرد و وەسیلەیەکە بە لەناوبردنی باڵادەستی هەموو چینەکان، لە ڕیشە هەڵکێشانی هەموو جۆرە دەسەڵاتێکی سیاسی. کەواتە دەکرێت بڵێین لە هەردوو مەیدانەکەدا، لە مەیدانی تیۆری و مەیدانی پراکتیکی تەنها ئەوان بوون و ئەوانن کە خەباتی چینایەتی و جەنگی چینایەتییان بە دەسەڵات بەکارنەهێناوە و نەویستووە.

بە پرسیارێك کۆتایی بە ئەم خاڵە دەهێنم و دەپرسم ئەگەر سەراپای شەڕەکان شەڕی چینایەتی بووە نەك دەسەڵات، دەی بۆچی هیچ کام لەو شەڕانە جیاوازی چینایەتی و دەسەڵاتی لەناو نەبردووە ؟ بۆچی پرسی چینایەتی قوڵتر و دەسەڵاتیشی وەکو دەوڵەت بەهێز و بەهیزتر کردووە

؟

Zaherbaher.com
Zaher Baher
نیسانی 2025

ئەردۆغان و دووفاقێتی لە سیاسەتدا.. حەسەن ڕازانی

ئەردۆغان سیاسەتمەدارێکی مونافیقە چونکە خۆی بە موسڵمان دەزانێ و فرمێسکی تیمساحیی بۆ فەلەستینیەکان دەڕێژێت و لە ژێرەوەش لە گەڵ ئیسڕائیلدایە!

من نە یەکەم کەسم کە ئەو قسەیە بە سەرۆک ئەردۆغان دەڵێم و نە بوختانیشی بۆ هەڵد□ بەستم، بەڵک و زۆرلە پێش مندا سیاسەتمەدارانی تورک لە نێوخۆی تورکیادا لە پارتە بەرھەڵستکارەکانی ناوتورکیا و بە تایبەتیش بەرپرسە باڵاکانی سەر بە پارتی جەهەپە چەندین جار لە بەکارھێنانی وشەی مونافیق واوەتر □□یشتوون! هەندێک لەو سیاسەتمەدارانە بە بەڵگە سەلماندوویانە کە ئەردۆغان درۆ لەگەڵ تەواوی موسڵمانانی جیهان بە گشتی و بە تایبەتیش لە گەڵ فەلەستینیەکان دەکا! جا لە نێو فەلەستینیەکانیشدا خۆڵ دەکاتە چاوی خەڵکی فەلەستین بە گشتی و حەمساویەکان بە تایبەتی.
ئەردۆغان لە لایەکەوە بە ڕواڵەت و لە بەردڵی موسڵمانانی جیهان بە گشتی و ناوخۆی تورکیا بە تایبەتی فرمێسک بۆ منداڵانی غەزەو بۆ خەڵکی فەلەستین دەڕێژێ و هەمیشە لە بەردەم مایکڕۆفونەکانی دەزگا ڕاگەیاندنەکاندا بە حەماسیانە دەکەوێتە هات و هاوارو لە دژی ئیسڕائیل وتاری ئاگرینیی دەدا، بەڵام لە ژێرەوەش هیچ سەروک و سیاسەتمەدارێکی موسڵمان بە قەدەر ئەڕدۆغان لە ئیسڕائیل نزیک نیە!
ئەمە ئەگەر نیفاقی سیاسیی نەبێ دەبێ چی ناولێبنرێت؟
ئەو بەڵگانی□ی کە دەیسەلمێنن ئەڕدۆغان درۆ لە گەڵ موسڵمانانی جیهاندا دەکات!
بۆ نموونە: تورکیا یەکەم وەڵاتی موسڵمانە کە ئەندامی ناتۆیە؛ لە

تورکیادا ٢٦ بنکەی سەربازی ئەمریکاو ناتۆ هەیە؛ تورکیا یەکەم وڵاتی موسڵمان بوو کە دانی نا بە دەوڵەتی تازە درووست بووی ئیسرائیلدا لە ساڵی ١٩٤٨؛ لە تورکیادا دوو بنکەی سەربازیی ئیسرائیل هەیە یەکەکیان دەکەوێتە شاری کۆنیاو ئەوی تریان دەکەوێتە شاری ئەزمیرەوە؛ بە پێی ڕێککەوتنی ناتۆ ئیسرائیل دەتوانێ سوود لە بنکەی سەربازیی ئینجەرلیک کە بنکەیەکی سەربازی ئەمریکایە وەربگرێت؛ ساڵانە پێنج سەد هەزار گەشتیاری ئیسرائیلی سەفەر دەکەن بۆ تورکیا؛ تورکیا یەکەم وڵاتی موسڵمانانە کە هاوسەرگیری هاوڕەگەزبازیی بە یاسایی بکات؛ تورکیا تاکە وڵاتی موسڵمانە کە سەیرانگای بۆ لەشڕووتەکان هەیە؛ لە تورکیادا نزیکەی ٢٦٥ مەیخانە هەیە.

هەروەها ئەوەتە زۆر بە ڕوونی و بە دەنگێکی بوێرانە سیاسەتمەداری ناسراوی بەریتانیی جۆرج غالاوی لە بەردەم میدیاکانی بەریتانیادا بە گاڵتەجارییەکی تاڵەوە دەڵێ:

“ڕەنگە ئەردۆغان لە دەربەدەریدا کاتێک کە دەری دەپەڕێنن ڕێک پەیوەندی بە بەشار ئەسەدەوە بکات لە مۆسکۆ! بەڵام واقیعی ئێستا ئەوەمان بۆ دەردەخات کە دەرپەڕاندن و دەربەدەریی سرووشتیی ئەردۆغان بەرەو تەلئەبیب یان بەرەو دۆحە نزیکترە! چونکە ئەوان هەمیشە دەرگاکانیان بەڕووی هاوپەیمانە ڕاستەقینیەکانیاندا کراوەن. ئەردۆغان سەرکردەیەکی موسڵمان نیە، بەڵکو درێژترین تۆماری پەیوەندیەکانی لە گەڵ قەوارەی زایۆنیدا هەیە.

ئەوە دیقەت بدەن و بە وردی لە کارەکان و سیاسەتەکانی ئەردۆغان بڕوانن کە چ دەکا. بۆ نموونە :

ئەردۆغان تاکە سەرۆکی کۆماری موسڵمانە کە مەدالیای”ئازایەتیی جولەکەکان”ی لە لۆبی زایۆنیستی وەرگرت.

ئەردۆغان تاکە کەسە کە پێنج جار سەردانی ئیسرائیلی کردووەو لە سەر گۆڕی هەرتزل، دامەزرێنەری زایۆنیزم، وەستاوە بۆ ئەوەی بیر لە دەستکەوت بکاتەوە!

کۆماری تورکیا لە سەردەمی فەرمانڕەوایی ئەردۆغان دا ٦٠ شەست ڕێککەوتنی لەگەڵ ئیسرائیل واژو کردووەو قەبارەی بازرگانیی لە لەگەڵ ئیسرائیل گەیاندۆتە زیاتر لە ٩ نۆ ملیار دۆلار لە ساڵێکدا!

کەسێکی ئیسرائیلیی بە بێ ڤیزا دەچێتە ناو تورکیا، لە کاتێکدا فەلەستینیەکان لە بەردەم دەرگای کونسوڵخانەکاندا زەلیل و زەبوون دەکرێن و لە چاوەڕوانیدا ڕادەگیرێن!

دووەم گەورەترین کارگەی چەکی ئیسرائیل لە جیهاندا لە تورکیادایەو سەرەڕای هەموو ناڕەزایەتیەکانی ئەردۆغان بە ڕواڵەت سەبارەت بە غەزە کە هێشتا بە یەک لەحزەش ئەو کارگە چەکە دانەخراوە!

ل□ کات□کدا و□اتانی ع□□بی ب□ند□ر□کانیان ب□□ووی ک□شتی□کانی ئیس□ائیلدا داد□خ□ن، ب□□ام تورکیا ل□ □□گ□ی د□ریاو□ پ□داویستی□کانی ئیس□ائیل دابین د□کاو د□یان ن□ر□ت و تا ن□و ئیس□ائیل ب□ندیان ناکات!

ئ□دی ناوخ□ی تورکیا ب□ باس ناک□ن؟ ئ□دی ٢٠ بیست ه□زار خانوی ق□حب□خان□ی یاسایی ل□شفر□شیی، ل□و قاحب□خانان□دا زیاتر ل□ س□س□د ه□زار ژنی تورک کاریان ت□دا د□کات. داهاتی سا□ان□ی ئ□و ل□شفر□شی□ نزیک□ی ٤چوار ملیار د□لار□ ب□ د□ب□ باس ن□کر□ت؟

ه□موو ئ□و شتان□ ل□ ژ□ر یاساو ل□ ب□رد□می خ□لاف□تی ئیسلامیدا ی□!

ئ□م□ تورکیای□و ل□ ژ□ر د□س□□اتی گ□ور□ترین مونافیقدا ی□!

ب□ی□ ه□رک□س□ک ب□ بیانووی دین و ئیسلام□تیی□و□ چ□پ□□ ب□ ئ□رد□غان ل□بدات، دیار□ چاو□کانی ل□ د□ست داون و نابین□ت!

ت□بینی: ب□ نووسینی ئ□و زانیاریان□ سوودم ل□: ف□یسبووکی ئ□ناز کیانپوور و وتار□کانی ج□رج غالاوی و□رگرتوو□.

INTERNATIONAL UNION FOR MUSLIM SCHOLARS

الاتحاد العالمي لعلماء المسلمين

الدوحة: ٦ شعبان ١٤٤٣هـ
الموافق: ٩ مارس ٢٠٢٢ م

بسم الله الرحمن الرحيم

الموضوع: بيان الترحيب بتطوير العلاقات التركية الإسرائيلية

يرحب الإتحاد العالمي لعلماء المسلمين بالسياسات الحكيمة لفخامة رئيس الجمهورية التركية السيد رجب طيب اردوغان الرامية لتطوير العلاقات بين الجمهورية التركية ودولة إسرائيل، مما يخدم مصالح البلدين، ومصالح الشعب الفلسطيني في الأراضي المحتلة.
ونشيد بالزيارة التي قام بها رئيس الوزراء الإسرائيلي السيد نفتالي بينيت للجمهورية التركية مؤخراً والمبادرات التي قدمها لتطوير التعاون بين بلديهما وتعزيز الأمن الإقليمي والعالمي في مثل هذه الاوقات العصيبه التي يمر بها العالم اليوم.
متمنين لهما التوفيق والسداد ولبلديهما مزيداً من التقدم والامان ولكافة شعوب المنطقة.

الشيخ الدكتور
يوسف عبدالله القرضاوي

أ.د. علي محيي الدين القرة داغي
الأمين العام

ح□س□ن □ازانی

زەلکاوی ترامپیزم و ئاسۆی سۆشیالیزم.. حەمید تەقوایی.. وەرگێڕانی لە فارسییەوە بۆ کوردی: هیوا ئەحمەد

چۆن دەتوانرێت ترامپیزم ڕۆشنبکرێتەوە؟ سیاسەتەکانی ترامپ هەموو یاساو پێوەرە باوەکانی جیهانی سەرمایەداری تێکشکاند، و بەشێکی زۆری بابەت و سیاسەتەکانی ترامپ، بەتایبەتی سیاسەتە ئابوریەکانی ئەو، بەڕوونی دژایەتی هەیە لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی چینی سەرمایەداری، تەنانەت لە خودی ئەمریکاشدا. بەڵام سەرەڕای ئەوە، ئیدارەی ترامپ جەخت لەسەر بردنەپێشەوە و جێبەجێکردنی ئەو سیاسەتانە دەکاتەوە. بۆچی؟ هۆکار و زەمینەکانی سەرهەڵدان و بەدەسەڵاتگەیشتنی ترامپ چین؟ ئایا جیهان ڕووبەڕووی سەرۆکێکی ناعەقڵانی و شێت بۆتەوە؟ ئایا ترامپ تەنها پاشکۆیەکی بەڕێکەوتی جیهانی سەرمایەدارییە؟ بەبۆچونی من بەوشێوەیە نییە. ترامپیگەری لە قەیران و دژایەتی(تناقضات) و بنەبەستەکانی سەرمایەداری سەدەی بیست و یەکەوە سەریهەڵداوە. ئەگەر ناعەقڵانیەت و شێتیەک هەبێت، ئەوە پەیوەستە بە سیستەمێکەوە کە چیتر ناتوانێت بە سیاسەتە هەمیشەیی و باوەکانی درێژە بە مانەوەی خۆی بدات و خەریکە جیهان لەگەڵ خۆیدا بەرەو لەناوچون ڕادەکێشێت.

پرۆژەی ٢٠٢٥ قەپاغێک بۆ باڵای ترامپ

خاڵی یەکەم ئەوەیە کە سیاسەتەکانی ترامپ لەم قۆناغەدا سەرەتا خودبەخود و جێگیر نین. لە مانگی نیسانی ٢٠٢٣ دا پلانێکی گشتگیر لە لایەن ڕاستڕەوترین تیۆریسەنەکانی دامەزراوەی "هێرتج" بەناوی "پڕۆژەی ٢٠٢٥" بڵاوکرایەوە. ئەم پلانە کە پێکهاتبوو لە ٩٠٠ لاپەڕە، لە گۆشەنیگای سەرکەوتنی ترامپ لە هەڵبژاردنەکانی ٢٠٢٤ و نەخشەڕێگای ئیدارەی داهاتوی ئەودا نوسرابوو. سیاسەتەکانی ئێستای ترامپ، وەک دەرکردنی بەلێشاوی کارمەندانی حکومەت و شوێنگرتنەوەیان بە کەسانی"دەسەزی" سەرۆک کۆمار، باڵادەستی ڕەهای سەرۆک بەسەر دەسەڵاتی جێبەجێکردن و کۆنترۆڵکردنی دەسەڵاتی دادوەری و دەسەڵاتی یاسادانان، هەڵوەشاندنەوەی وەزارەتی پەروەردە، بڕینی بودجەی توێژینەوەکانی سەبارەت بە کەش و هەواو و

گەرمبوونی گۆی زەوی، چاندن و پەلکەشکردنی بەها مەسیحییەکان بە ناو حکومەت وکۆمەڵگا، قەدەغەکردنی مافی لەباربردنی منداڵ، ڕەتکردنەوەی شوناسی کۆمەڵگەی پەلکەزێڕینە، کەمکردنەوەی بودجەی خزمەتگوزارییە تەندروستی و دەرمانییەکان(مێدیکیر و مێدیکید)، بە تاوان لەقەڵەمدانی فرۆشتن و بەکارهێنانی ئامڕازەکانی ڕێگریکردن لە دووگیانی، بەدواداچوونی "ڕەگەزپەرستانی دژە سپی پێست"، دیپۆرتکردنەوەی پەنابەرانی"نایاسایی" بەهاوکاری هێزی سەربازی و هێشتنەوەیان لە کەمپەکانی دەستبەسەرکردندا، پارێزبەندی ئابووری(پڕۆتیکشنیزم)، هەمویان لەسەر بنەما و بەپێی ئەم پڕۆژەیەن.

ترامپ لەسەر ئاستی جیهانی، وازهێنان و دەستشۆردنی خۆی لە دیموکراسی لیبڕالی، بە بەرامبەرکێ لەگەڵ ئەوروپا و هاوپەیمانە باوەکانی تری ئەمریکا، کشانەوە لە ڕێکەوتننامەی پاریس و ڕەتکردنەوەی بەرزبونەوەی پلەی گەرمای گۆی زەوی، هاتنەدەرەوە لە ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی و ئەنجومەنی مافی مرۆڤی سەر بە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، بایکۆتی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی (دادگای لاهای)، بانگەشەی دەستبەسەرداگرتنی دورگەی گرینلەند، لکاندنی کەندا بە ئەمریکاوە بە ناونیشانی ویلایەتی ٥١مین، پلانی دەرکردنی فەلەستینییەکان لە کەرتی غەزە و کردنی بە کۆمەڵگەیەکی گەشتیاری، ڕاگەیاندنی تاریفە گومرگییەکان و باجدانان لەسەر هاوردەکردنی نزیکەی هەموو وڵاتانی جیهان و هتد، تەواوکرد. ترامپ لە کەمپینی هەڵبژاردنەکانی خۆیدا لەژێر فشاری ڕەخنەگران و شارەزایاندا، وە تەنانەت کۆنەپارێزەکانیشدا، کە پێیانوابوو پڕۆژەکە پێچەوانەیە لەگەڵ "سەروەری یاسا، و جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان، و جیایی دین لە دەوڵەت، و ئازادییە مەدەنییەکان، و لە نێویاندا مافی مەدەنی ژنان، و ڕەنگ پێستەکان و کۆمەڵگەی ئێڵ جی بی تی کیو، ووتی کە لایەنگری ئەو پڕۆژەیە نییە، بەڵام دوای هەڵبژاردنی بە کردەوە هەموو ڕاسپاردەکانی ئەوانی خستە دەستوری کاری کابینەی حکومەتەکەیەوە. یەکێ لە دیزاینەرانی سەرەکی ئەم پڕۆژەیە "ڕوسیڵ ڤۆت"ە کە مەسیحییەکی موتەدینە و خۆی وەک ناسیونالیستێکی – مەسیحی پێناسە دەکات، بەرپرسێکی سەرەکییە لە کابینەی پێشوو و ئێستای ترامپ و یەکێکە لە ڕاوێژکارە سەرەکییەکانی.

بەمشێوەیە ڕۆشنە ئەو مەیل و ڕەوتەی کە ترامپ بەشوێنیەوەیەتی ئاڕاستەیەکی بیرلێکراوە و کاربەکراوە نەک دێوانەیی و شێتیەکی تاکەکەسی. لە هەمانکاتدا پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە پڕۆژەی ٢٠٢٥ پڕۆژەیەکە ڕێک بە باڵای ترامپ دوریویانە. سەرکەوتنی

چاوەڕوانەکراوی ترامپ لە خولی یەکەمی هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتیدا، ڕاستڕەوترین باڵ و تیوریسەنەکانی نوخبەی دسەڵاتداری ئەمریکای هاندا بۆ داڕشتنی پڕۆژەیەکی لەم شێوەیە. بەڵام هێشتا ئەم نەخشەسازیەی ترامپیزم وەڵامی پرسیارە سەرەکەیەکەمان ناداتەوە. هۆکاری ترامپیسم و پەرۆژە سوپەر ڕاستڕەویەکەی چییە؟ زەمینەی سەرهەڵدان و بەدەسەڵاتگەیشتنی ترامپ چین؟ سەرۆک کۆمارێک کە هەموو شارەزا و خاوەنبۆچونەکان و حکومەتەکان پێانوایە سیاسەتەکانی بە زیانی سەرمایەداری جیهانییە.

لە تاتچەریزمەوە تا ترامپیزم

ترامپیزم دەرئەنجامی ڕەوەندێکی پاشەکشەیە کە لەدوای ڕوخانی سۆڤیەتەوە دەستیپێکرد. لە ڕوی سیاسیەوە، لە دوو دەیەی کۆتایی سەدەی ڕابردودا، دەستبەرداربونی تەواوەتی لە بەرپرسیاریەتی حکومەت لە بەرامبەر کۆمەڵگا و وڵاتی خۆشگوزەران و خزمەتگوزاریە کۆمەڵایەتیەکان، کە بەهۆی کاریگەری پێشڕەویەکانی بزوتنەوەی کرێکاریی و بزوتنەوە مافخوازەکانی دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر لە جیهاندا بەدەستهاتبوو، بوو بە مەیل و خواستی سەرەکی بۆرژوازی جیهانی. سۆشیال دیموکراسی جۆری ئەسکەندەناڤیایی و پارتە سۆسیالیستەکانی ئەڵمانیا و فەڕەنسا بەرەو پەراوێز بران و ڕاستڕەوترین باڵەکانی بۆرژوازی لە ڕۆژئاوا و هەموو جیهاندا مەیدانەکەیان بەدەستەوەگرت. سەرهەڵدانی تاتچەریزم و ڕێگانیزم لە کۆتایی ساڵەکانی پێش هەڵوەشانەوەی سۆڤیەت زەمینەی بۆ ئەم ئاڕاستەیە خۆشکرد.(دامەزراوەی هێرتج لەسەردەمی ڕیگاندا دامەزرا). سەربەرزکردنەوەی ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا دەرئەنجام و ئاکامی ئەم وەرچەرخانەی ڕۆژئاوا بوو بەرەو ڕاست. لە ڕاستیدا تاتچەر و ڕیگان ئاڵاهەڵگری فەلسەفە و دیکترینێکی سیاسی بوون کە لەژێر ناوی نیولیبرالیزم و نیوکۆنسەرڤەتیڤدا، هەموو جیهانی سەرمایەداری دوای سۆڤیەتی لە ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتدا گرتەوە. لە ڕوانگەی ئابوریشەوە، “فریدمانیزم” قوتابخانەی ئەم مەیل و ڕەوتە بوو.

ئەمڕۆ ئەم ڕەوتە لە درێژەی ڕەوەندی لۆژیکی خۆیدا گەیشتووە بە نکۆڵیکردنی تەواوەتی لە لیبراڵ دیموکراسی. مایەپوچی و شکستی “فریدمانیزم” تەوەری سەرەکی ئەم ڕەوەندەیە کە لە ساڵی ۲۰۰۸ دا بناغەکانی جیهانی “سەرمایەداری بازاڕی ئازاد” و دکترینەکانی کە لەسەر ئەو بنەمایە بنیاتنرابون هەژاند. کاپیتالیزمی دوای ۲۰۰۸ سیستمێکە کە لە ڕووی تیۆریەوە دکترین و ئاسۆی سیاسی خۆی

لەدەستداوە. تەواوی ئازادی و دیموکراسی و مافی مرۆڤەکەی بۆرژوازی لە نەوچون و نەمان، بە چینی سەرمایەداری جگە لە پیرۆزکردنی سود و قازانجی ژمارەیەکی کەم کە هەموو ڕۆژێک سەروەت و سامانەکەیان لە زیادبووندایە و ژمارەیان کەمتر دەبێتەوە، شتێکیتر نەماوەتەوە.
نەزمی نوێی دوای سۆڤیەت، هەژمونخوازی میلیتاریستی ئەمریکا، پەلاهەڵدان بە موعجیزەکانی سەرمایەداری بازاڕی ئازاد زۆر پێش قەیرانی ٢٠٠٨ کۆتایی پێهاتبوو. بۆشیزم(ڕێبازی جۆرج بۆش) و ئۆپراسیۆنی "شۆک و تۆقاندن" شکستی هێنابوو، وە ئۆباما ناچار بوو لە ڕابەرایەتیکردنی سەرمایەداری بازاری ئازادەوە بە کورسی دواوە و "بەرەو شوێنی دروستی مێژوویی خۆی" پاشەکشە بکات. ئەم دەورەیە بەرزەخێک بوو کە خاوەنبۆچون و بڵاوکراوە ستراتیژیەکانی جیهانی سەرمایەداری هاوشێوەی "ئیکۆنۆمیست" بە "بیماری دیموکراسی" ناویان دەبرد و بەشوێن ڕێگاچارەوە بوون بۆ تیمارکردنی. ئەمڕۆ ئەم بیمارە مردوە و ترامپیزم سەرقاڵی بەڕێوەبردنی مەراسیمی کفن و دفنیەتی.
لە دوای بەخاکسپاردنی لیبرالیزم لە ڕێگەی نیولیبرالیزمەوە ئێستا کاتی بەخاکسپاردنی نیولیبرالیزمە لە ڕێگەی فاشیزمەوە. تەواوی جومگەکانی دیموکراسی لیبراڵی لە جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان وە بگرە تا بازرگانی ئازاد، لە ئازادی ژنانەوە بگرە تا مافی مرۆڤ بە فەرمی و بە ئاشکرا ڕەتدەکرێتەوە تا سیستمی سەرمایەداری درێژە بە مانەوەی خۆی بدات.

ئابوری سەردەمی گوزار بۆ فاشیزم

ترامپیزم بە پێچەوانەی فاشیزمی هیتلەری و تاتچەریزم ڕێگەچارەیەکی نییە بۆ دەرچون لە قەیرانی هەمەلایەنەی چینەکەی خۆی. هیتلەر توانی ئابوری داڕوخاوی ئەڵمانیا دوای جەنگی جیهانی یەکەم زیندوبکاتەوە، و تاتچەر و ڕیگان جێبەجێکارانی "فریدمینیزم" بوون یەعنی تیوریەک کە وەڵامی بە پێداویستیەکانی سەرمایەی دارایی دوای سەردەمی جەنگی سارد دەدایەوە. بەڵام پارێزبەندی ئابوری(پڕۆتیکشنیزم) ترامپ، نەک هەر وەڵام بە پێداویستیەکانی سەرمایەداری سەدەی ٢١ ناداتەوە، بەڵکو بە تەواوەتی لە دژایەتیدایە(تناقض) لەگەڵیدا. سەرمایەداری سەردەمی ئەمڕۆ ناتوانێت بە چوارچێوەی بازاڕی ناوخۆ بگەڕێتەوە. جیهانگیری "گلۆبالیزم"، بە پێچەوانەی "فریدمینیزم" یەک تیۆری یان دکترینی ئابوری نییە بەڵکو پێداویستیەکی کارکردنی کاپیتالیزمە کە مەیدانی چالاکیەکەی هەموو جیهانە. تەنانەت سەرمایەداری تازەپێگەیشتوی ئەوروپا لە سەدەی ١٧ دا کە دامەزرێنەری دەوڵەتە – نەتەوەییەکان بوو لەسەر بنەمای بازرگانی جیهانی و دەزینەوە

جیهانییەکان کە بوو بەهۆی دۆزینەوەی ئەمریکا و ئوسترالیا و نیوزلەندە، بەدەسەڵات گەیشت. کۆلۆنیالیزم، و زاڵبون بەسەر زەوی و سەرچاوەی تری سامانی وڵاتەکان و هەناردەکردنی کاڵا و سەرمایە بۆ هەموو گۆشەیەکی جیهان، بنەما و دوانەی گەشەی سەرمایەداری جیهانی ڕۆژئاوا بووە. ئەمڕۆ ئەم ڕەوەندە گەیشتووە بە کاردابەشکردنێکی جیهانی سەرمایەداری. سەرمایە چەند میللیەتە مالیەکان قازانجی خەیاڵی خۆیان، لەسەر بنەمای دەستی کاری هەرزانی کرێکاری چین و بەنگلادش و هیندستان، بە ناونیشانی بەرهەمهێنەرانی کاڵا وپێداویستییەکانی بەکاربردنی کرێکاران و جەماوەری خەڵک لە هەموو وڵاتەکاندا، گەشەی فەلەکی لە بەرهەمهێنانی هێزی کاردا بەهۆی بەکۆمپیتەریکردنی بەرهەمهێنان و شۆڕشی پیشەسازی چوارەم لەسەراسەری جیهاندا، دەسەڵاتی دامەزراوە جیهانییەکانی وەک بانکی جیهانی و سندوقی دراوی نێودەوڵەتی لەسەر کارکرد و پەیڕەندی سەرمایەکان لەهەر چوار گۆشەی جیهاندا فەراهەمدەکات. سەرمایەداری سەدەی بیست و یەکەم هیچ سنورێکی نییە، و ئەگەر ڕوبەڕووی قەیرانێکی درێژخایەن بێتەوە بەهۆی گلۆبالیزمەوە نییە بەڵکو بەهۆی قەیرانەکەوەیە کە تەنها بە تێپەڕین لە گلۆباڵیزم و دابەشکردنی کاری جیهانی سەرمایە دەتوانرێت چارەسەر بکرێت. وە ئەم تێپەڕاندنەش تەنها بە گوزار لە پەیوەندیە سەرمایەدارییەکان دەبێت.
لە دۆخێکی ئاوهادا بانگەوازی ترامپیزم بۆ سنورەکان و دروشمی "گەڕاندنەوەی گەورەیی ئەمریکا" ڕێگەچارەی ئابوری نییە بەڵکو هەوڵدانێکە لە پێناو هاوئاهەنگکردنی سەرخانی سیاسی ئەمریکا لەگەڵ هێزی ئابوری چەند مۆڵتی ملیاردێرێکی ئەمریکا.

شۆک و تەقاندن" بەشێوازی ترەمپ"

سەرهەڵدانی ترامپیزم و بە دەسەڵاتگەیشتنی ترامپ لە ڕوانگەی پێکهاتەی حکومەتەوە، گۆڕینی سیاسەتمەدارانی چینی سەرمایەدارە بە خودی سەرمایەداران خۆیان. لۆژیکێکی نەگوتراو ئەمەیە کە: ئەگەر ٣ ملیاردێر لە ئەمریکا کە بە ئەندازەی پەنجا لەسەدی کۆمەڵگە سەروەت و سامانیان هەیە کەواتە بۆچی خۆیان یان سیاسەتمەدارانی هاوفکر و هاوشێوەی خۆیان کە هەڵنەبژێردراون، بەڵکو کڕدراون، نەبنە نوێنەری سیاسی کۆمەڵگە؟ دە لە ملیاردێرە یەکەمەکانی ئەمریکا کە لە ڕوی داراییەوە پشتیوانی کەمپینی بانگەشەی هەڵبژاردنی ترامپیان کرد، بە هەڵبژاردنی ترامپ ٦٤ ملیار دۆلار قازانجیانکرد. تەنها ئیلۆن مەسک کە ٢٩٠ ملیۆن دۆلاری بەخشی بە کەمپینی بانگەشەی هەڵبژاردنی ترامپ، لە دوای هەڵبژاردنی ئەو ٣٠ ملیار دۆلار چۆتە سەر سەروەت و

سامانەکەی. مامەڵەیەکی خراپ نییە! وە بێگومان ئەم مامەڵە شیرینە تەنها بۆ ئەمە کۆتایی نایەت، ئەمە وە بەرهەمنانەکی درێژماوەیە لە حکومەتەکدا کە کەدراوە، تا لانی کەم بۆ ماوەی چوار ساڵ ڕاستەوخۆ لە خزمەتی یەک لەسەدی کۆمەڵگەدا دەبێت.
تەواوی ئەم بازرگانی هەڵبژاردنە بە بەرچاوی خەڵکی ناڕازی لە دۆخی ئێستا بەڕێوەدەچێت. مەڵتی ملیاردێرەکان کە خۆیان دەستیان بەسەر کاروبارەکانـدا گرتـووە، سیاسـەتمەدارە باوەکان(تەقلیـدی) بەوە تۆمەتبـاردەکەن کە بەرپرسـیارن لە کێشە وگرفتەکانیـان، هەربەم هۆکـارە دەنگـی جەمـاوەری خەڵـک کە بەدەست نائـارامی ئـابوری و بارودۆخی سەختی ژیانەوە دەناڵێنن و لە سیاسەتمەدارانی پارتە باوەکانی چەپ و ڕاست بێئومێد بوون، بەخۆیان ڕادەکێشن و … ئیتر بەمە حکومەتی خۆیان دەهێننە سەرکار!
ئیدارەی ترامپ حکومەتی پارت و سیاسەتمەدارە تەقلیدی و ئاسایی و ناسراوەکانی ئەمریکـا نییە، بەڵکـو حکومەتی خـودی سـەرمایەدارە ملیاردێرەکـانە. ئێسـتا دیموکراتەکـان سـەرقاڵی شیکـردنەوەی هۆیەکانیـانن و کەنسـەرڤەتیڤەکانیش کە زۆرینەی کورسـیەکانی ئەنجـومەنی پیـران و نوێنەرانیـان بەدەسـتەوەیە، وەک ئەو ڕەعیەتانەیان لێهاتوە کە ئاغاکەیان بەدەسەڵات گەیشتوە، و سەریان کـزکردوە و نەخشـی مەرەکـی پلاسـتیکی دەبینـن لەسـەر بەیـارە کارگێڕییەکانی ترامپ.
بەڵام ترامپیزم نەک هەر وازی لە سیاسەتمەدارانی تەقلیدی و باو هێناوە، بەڵکو پێکهاتەی تەقلیدی حکومەتیشی خستۆتە لاوە. ترامپ خۆی بە پاشا ناودەبات و وێنەی تاج لەسەری خۆی بڵاودەکاتەوە. سوڵتانێک کە لەبەردەم کامێراکانـدا بەدەرکردنـی فەرمـانی جێبەجێکـردن، بەڕێوەبەرییەکانی کە کاریان باشترکردن و بەرزکردنەوەی ئاستی بژێـوی خەڵکە هەر لە فێربـون و پەروەردەوە تـا خزمەتگـوزاری تەندروستی و بیمە کۆمەڵایەتیەکان سنورداردەکات یان دایاندەخات، لە پەیماننامە نێودەوڵەتیەکان دەکشێتەوە، داب ونەریت ویاساکان پێشێل دەکات و هەموو بەها و داواکاریەکان تەنها بەیەک دروشم دەگۆڕێت"زیندوکردنەوی گەورەیی ئەمریکا"! بزوتنەوەی ماگا "MAGA" لە ڕاستیدا بزوتنەوەیەکە دژی هەموو بەها و سیاسەتێکە کە بەنی بەرپرسـیاریەتی لە بەرامبەر کۆمەڵگـا و جەمـاوەری خەڵـکـدا لەبەت."ئەمریکا" لە دروشمی "زیندوکردنەوەی گەورەیی ئەمریکا" دا تەنها ناوەکی ڕەمزی ملیاردێرەکانی ئەو وڵاتەیە. بەڵام ئایا سیاسـەتی پارەزبەنـدی(پڕۆتیکشنیزم) ئـابوری بە زیـانی ئەم مەڵتـی ملیاردێرانە نییە؟
هەموو حکومەتەکان و شارەزایانی ئابوری جیهانی هاوڕان لەسەر ئەوەی

کە باج و تاریفە گومرگییەکانی ترامپ جیهان بەرەو پاشەکشەیەکی ئابوری دەبات. لە بەرامبەردا، ترامپ بانگەشەی ئەوە دەکات کە تاریفە گومرگییەکان وەبەرهێنەران و سەرمایەگوزاران ناچاردەکات کە بێن لە ئەمریکا وەبەرهێنان بکەن، بەڵام ئەمە جگەلە بانگەشەیەکی پوچ هیچیتر نییە، چونکە هۆکارە ئابورییەکان مەیدان و بواری وەبەرهێنان دیاریدەکەن نەک ئیرادەی حکومەتەکان. مایکرۆسۆفت و ئەپڵ و جەنەراڵ مۆتەرز و فۆرد و پیشەسازی ئەلیکترۆنی و دەیان کەرتی تری بەرهەمهێنان و خزمەتگوزاری دەچن لە وڵاتانی تردا وەبەرهێنان دەکەن چونکە بەدوای قازانجی زیاتردا دەگەڕێن. ئەگەر بتەوێ ئەو سەرمایەی کە بە دەرەوەی ئەمریکا کۆچیانکردوە بگەڕێنیتەوە، ئەوا قازانجەکانیان و سەرئەنجام توانای مانەوەیان لە بازاڕی کێبەرکێی جیهانیدا دەخەیتە مەترسییەوە. ئەمە ڕێگایە نەک هەر نابێتە هۆی گەورەیی ئەمریکا، بەڵکو بە لاوازی زیاتری ئەمریکا کۆتایدێت. لە ئێستادا بازاڕی بۆرسەی ئەمریکا تەنها لە ماوەی دوو ڕۆژدا دوای ڕاگەیاندنی تاریفە گومرگییەکان ٦.٦ ترلیۆن دۆلار بەهای خۆی لەدەستداوە.

ترامپ لە وەڵام بۆ ڕەخنەگرانیدا دەڵێت ئەمە دۆخە کاتییە و بە زوویی ئابوری ئەمریکا گەشە دەکات. بەڵام لەرێشدا مەبەست لە ئەمریکا بەواتای مڵەتی ملیاردێرەکانە؛ ژمارەیەک کەسی کەم کە ئامادەن ئاگر لە جیهان بەردەن تا بەرژەوەندیەکانی خۆیان بپارێزن. مەبەستی ترامپ لە "چاوەڕوانبن دۆخەکە باش دەبێ" ئەوەیە، ئەگەر چی جیهان لە ئاگری قەیران و پاشەکشەدا بسوتێ، بەڵام سەرئەنجام مڵەتی ملیاردێرەکانی وەک ئیلۆن مەسک و تەواوی هەرەمی دارایی ئەمریکا لەم شەڕە ڕزگاریان دەبێت و دەوڵەمەنتر و قەڵەوتر دەبن.

بەڵام لایەنی گرنگتری پارێزبەندی ئابوری (پڕۆتیکشنیزم) ترامپ، کاربردی سیاسیەتی. ئەوە بەدور دەزانرێت کە ترامپ و داڕێژەرانی پڕۆژەی ٢٠٢٥ بە دژایەتی نێوان پلانی ئابوری خۆیان و کارکردی جیهانی سەرمایە نەزانن، بەڵام بەردەوام جەخت لەسەر پارێزبەندی ئابوری و تاریفە گومرگییەکان و هتد دەکەنەوە چونکە ئەمە کاربرد و بەکارهێنانێکی سیاسی دیاریکراوی بۆ ئەوان هەیە. ئەمە جۆرێکە لە "شۆک و تۆقاندن"ی ئابوری. بۆشیزم (ڕێبازی جۆرج بۆش) بە هێرشی سەربازی بەسەر عێراق و ئەفغانستان دەیویست جیهان بخاتە ژێر ڕکێف و دەسەڵاتی ئەمریکاوە، ترامپیش بە هێرش بەسەر ئابوری جیهان دەیەوێت بەهەمان ئامانج بگات، بەڵام ئەو کلیلە بۆ ئەم قفڵە نابێت. کێشەی ترامپییەکان ئەوەیە کە دەتوانرێت سەدام حوسێن لەناوببرێت بەڵام ناتوانرێت گڵۆبالیزم لەناوببرێت. "شۆک و تۆقاندن" ێک کە ترامپ باسی دەکات تەنانەت لە بۆشیزم بێهودەتر و

ناکامتر دەبێت.
بەمشێوەیە ئەم سیاسەتانە کە تەنانەت بە خودی چینی سەرمایەداریش هیچ لۆژیکێکی ئابوریيان نییە، بەشێکە لە خۆبەزلزانی و زۆرداری سەرمایەدارانێک کە دەیانەوێت دەسەڵاتی ئابوری خۆیان وەک ئامرازێکی هەژمونی سیاسی بەکاربهێنن. ئەمریکا خاوەنی بەهێزترین ئابوری جیهانە و ترامپ دەیەوێت ئەم کاریگەری و هەژمونە بخاتە خزمەت یەک هەرەمی مەڵتی ملیاردەر لە پێناو سەپاندنی سیاسەتەکانی بەسەر جیهان و کۆمەڵگاکەی خۆیدا. شا ترەمپ، نەک بەگوێرەی پێویستیەکانی ئابوری سەرمایەداری جیهانی و شانبەشانی هاوپەیمانەکانی، بەڵکو بەدژایەتیکردن و سەرەڕای ئەوان، دەیەوێت قسەکانی خۆی بسەپێنێت، ئەمەش بەمانای چەسپاندنی هەژمون و هێزی ئەمریکا کە بەشیزم بەشوێنیەوە بوو بەڵام بەشوێنێک نەگەیشت.
هەروەها لەرەشدا، تاکتیکی بەسەریەکداڕماندنی سیستمی ئابوری بۆرژوا لیبراڵی لە خزمەت ئیستراتیژی بەهێزترکردنی مەڵتی ملیاردەرەکاندا دەبێت. بەو ئومێدەی تەنانەت ئەگەر ئابوری جیهانیش داڕوخا، ئەوا چەند ملیاردەرێکی کەم کە لە پاشماوەی پاشەکشەی جیهان سەربەرزدەکەنەوە، دەبنە دەسەڵاتدارانی ئایندەی جیهان. بریارە پرۆتیکشنیزمی(پارێزبەندی ئابوری) ترامپ نەک گەشەی سەرمایەداری ئەمریکا، بەڵکو دەسەڵاتی بەکابەری مەڵتی ملیاردەرەکان کە تەنها لە سەدا یەکی هەموو جیهان پێکدەهێنن، مسۆگەر بکات. ئەمە ئاسۆی ترامپ-پڕۆژەی ٢٠٢٥ یە بۆ ئایندە. وەکو ئەو قەشانەی کە چاوەڕوانی گەیشتنی ڕۆژی قیامەتن تا خۆیان ڕزگار ببن، ترامپ ئاگر لە جیهان بەردەدات تا ملیاردەرەکانی جیهان ببنە ملیاردەرتر.
ئەم سەرمایەدارییە بەجۆرێک گەندەڵ بووە و بە بنبەست گەیشتووە کە تەنانەت ناتوانێت بەرگەی سەرەتایترین مافی خەڵک بگرێت و سەری بە دەر ودیواردا دەکێشێت تا دەرچەیەک ڕوو بەپێشەوە بدۆزێتەوە. بەڵام جیهانی شارستانی لەبەرامبەر ئەم کارەساتەدا، ئەم سەرمایەیەی ئاخر زەمانەدا، ئاسۆیەکیتر دەخاتەڕوو.

ئاسۆی سۆشیالیزم

ترامپیزم، تەنانەت بەرگریکردن لە بنەڕەتیترین و سەرەتایترین داواکاریەکان و مافی خەڵک بە ئەرکی چەپ دەزانێت. وەختێک ترامپ و شاگردەکانی، جۆ بایدن و کامیلا هاریس بە کۆمۆنیست ناودەبەن، ئەوا دوژمنایەتی خۆیان تەنانەت لەبەرامبەر میانڕەوترین ئەحزاب و مەیلە لیبراڵیەکاندا دەردەبەن. بۆرژوازی هەرچی زیاتر بەرەو ڕاست

وەربچەرخێت، تێگەیشتنی کۆمەڵایەتی و مەیدانی چالاکی چەپ بەرفراوانتر دەبێت. بە تێڕوانینی شا ترامپ تەنانەت بەرگری لە دەستوری بنەڕەتی ئەمریکا چەپڕەوییە. بەرگری لە ئازادی حەبی ڕێگریکردن لە دووگیانبون، بەرگریکردن لە جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان، بەرگریکردن لە ئازادی ڕۆژنامەگەری، بەرگری لە هەرشێوەیەکی دەسەڵاتداریەتی دەستە جەمعی، چەپڕەوییە. ئەمڕۆ کۆمۆنیزم دەبێت نوێنەرایەتی ئەم چەپڕەوییە بێت. جیهانی شارستانی پێویستە بە بەرگری لە ئازادی و مرۆڤایەتی و مەدەنیەت بێتە مەیدان، وە ئەم جوڵانەوەیە هەر ئێستا دەستیپێکردوە. ڕۆژی پێشتر خەڵکی ئەمریکا لە سەدان شار زیاتر لە ١٢٠٠ خۆپیشاندان و کۆبونەوە لەسەر شەقامەکانیان دژ بە حکومەتەکەی ترامپ و سیاسەتەکانی ئەنجامدا، و ئەم خۆپیشاندانانەش زیاتر ڕوو لە فراوانبونە.
وتارەکانی “بێرنی ساندرز” و” ئەلیکساندریا ئوکاسیو کورتیز” لە شارە جیاوازەکانی ئەمریکا هەموو ڕۆژێک دژ بە هەرەمی ترامپیزم خەڵکی زۆرتر دەنێتە سەر شەقامەکان. هەوڵەکانی ئیلۆن مەسک کە بە خەرجکردنی بودجەیەکی ٢٠ ملیۆن دۆلاری دەیویست زەمینە خۆشبکات بۆ هەڵبژاردنی لایەنگرێکی ترامپ بۆ ناونیشانی دادوەری دادگای باڵای ولایەتی ویسکانسین شکستیخوارد. ئەگەرێکی زۆرە کە کۆماریەکانی لایەنگری ترامپ لە هەڵبژاردنەکانی نیوەی دووەمدا زۆرینەی هەردوو ئەنجومەنی کۆنگرێسی ئەمریکا لە دەستبدەن، بەڵام تەنها ئەمانە بەس نیین. پاشەکشەی دەستەی دەسەڵاتداریەتی بەهێزترین هێزی ئابوری و سەربازی جیهان لە دیموکراسی لیبراڵی ناتوانرێت بە ئاسانی دیموکراسی وەڵامبدرێتەوە. گەڕانەوە بۆ سیاسەتمەدارە باو و تەقلیدیەکان ڕێگاچارە نییە؛ ئەگەر ببوایە، دیاردەیەکی وەک ترامپیزم هەر لە بنەڕەتەوە جێگایەکی بۆ گەشەکردن پەیدا نەدەکرد.
ئەمریکا و جیهانی سەرمایەداری دوای سەردەمی ترامپ لە هەموو کات زیاتر ڕووبەڕووی دژایەتیەکی(تناقضات) زۆر پایەیتر و بەربڵاوتر دەبێتەوە. دژایەتییەک کە لە هەموو کات زیاتر و ئاشکراتر بێتوانایی دەسەڵاتی لەسەدا یەکەکان دەردەخات لە بەدیهێنانی تەنانەت سەرەتاییترین مافەکانی لە سەدا نەوەت و نەی خەڵک وکۆمەڵگە.
جیهانی شارستانی دەبێت دەست بە ریشە بەرێت، ڕیشەش هەمان سیستمی سەرمایەداریە کە لە پەناو مانەوەی خۆیدا پێویستی بە دیماگۆجیەتێکی خۆسەپێنی وەک ترامپ هەیە. وەڵام بە گەڕانەوەی سەرمایەداری بۆ دەسەڵاتی هەرەمی و دەسەڵاتی ڕەهای کەسانی وەک ترامپ و پۆتین، تەنها دەتوانێت ڕەتکردنەوەی دەسەڵات و حکومەتی سەروو خەڵکی بێت. وەڵامی ئەم بارودۆخە تەنها بە بەشداریکردنی

هەموو هاوڵاتیان لە بەڕێوەبردنی کاروبارەکانی کۆمەڵگا و ڕێکخستنی بەرهەمهێنان بەجۆرێک کە بە دابینکردنی خۆشگوزەرانی هەموان بێت نەک تەنها بۆ قازانجی کەمایەتیەکی موفتەخۆر.
پێویستە لە بەرامبەر پاشەکشەی دیموکراسی لیبرالیدا تێپەڕین بێت بەرەو دیموکراسی ڕاستەوخۆی خەڵک، لە بەرامبەر نکۆڵیکردنی ئازادییە سیاسی ومەدەنیەکان هەڵوەشاندنەوەی زۆرەملێی ئابوری و ئازادی و ڕزگاری ڕاستەقینەی هەموو مرۆڤەکان بێت لە کۆیلایەتی بەکرێگرتە. لە بەرامبەر سنووردارکردنی دەسەڵات و بریارەکان لە دەستی یەک کەسدا، پێویستە پەرچەمی گەڕانەوەی بڕیار و دەسەڵات بۆ مرۆڤەکان و لە بەرامبەر کۆمەڵگەی مەدەنیدا کۆمەڵگەی ئینسانی بەرزبکەینەوە. هیزی بەرهەمهێنانی مرۆیی بە پاڵپشتی شۆڕشی پیشەسازی چوارەم و توانایی پەیوەندیگرتنی ڕاستەوخۆی خەڵکی جیهان لەگەڵ یەکتر لە ڕێگەی ئەنتەرنێتەوە، لەهەرکاتێک زیاتر زەمینە ماددیەکانی جێبەجێکردنی سۆشیالیزمی فەراهەمکردوە. زەلکاوی ترامپیزم پێویستە و دەتوانرێت بە هیرشی سۆشیالیستی وەڵام بدرێتەوە.

٦/٤/٢٠٢٥

وەرگێڕانی لە فارسییەوە بۆ کوردی: هیوا ئەحمەد

قەشەنگترین نەفرەت.. شیعر/کاوە عوسمان عومەر

سوتان بە حەزی عیشقەکەوە و بە دەنگ بیت لەی
چی تراژیدیا یەکی مەزنە بەسەر خۆمانا د□□نین
گارسیا لۆرکا

ئای لەو رۆژەی
دەستبەرداری گزنگ و
عیشق و زەریا بووم
ئیتر ئەی وەرزە
تێپەڕیوەکانی تەمەن

بێباکم لە گریانی بێ هەودای
هەورەکانی پایز، لە سوتانی
دارستانە تەنیاکانی هاوین
لە خوڕەی مێرگە سەوزەکانی بەهار
لە تەزینی پەنجە
نازدارو ناسکەکانی
قەدو پەلی ئەو دارانەی
وەک کریستاڵ
بەسەر چۆگە بەستوەکانی ڕۆژەکانما
شۆڕبونەتەوە
دەزانم
دەکرا ڕۆژگارەکانم
قەشەنگ تر بونایە
لە خاچدام
لە بەردەم میحرابی بەزەیی
خانمێک لە گڕو کڵپە
بە بەزەییانە تر بوایە
لازوردی دڵ پەمەیی ترو
زایەڵەی گیتاری ڕۆحم
سازگار تر بوایە
ئای !دەروازە ڕەوشەنکراوەکانی
ئەو ئێوارا نەی
بە نێو ڕێڕەوە بەردە مەڕمەڕیەکان
بە چرایەکەوە
بەرەو کەنارە تەمهەڵگرتوەکان ڕێگەم ئەگرت
شەوان وەک سۆفیەکی سپیپۆشی
ڕوخسار پڕ لە نوری عیشقی پیرۆز
ئارامم ئەگرت
بە دوای سۆراخی تارمایی
شازادەیەک
لە نێوان ڕاستی و ناڕاستی
نیوە شەوێکی زومردی دەر ئەکەوت
ئای لەو ڕۆژانەی
کە ئارەزووی ئەبەدیەت
لام وابوو
وەک کانیەکی بە خوڕ
لە ناخما ووشک ناکات

گەرچی هیچ گوڵێک
وەفای بۆ چنگێ خۆڵی عاشق نەبووە
هیچ ئەفسوونێکی هەڵهاتن
بەرەو شاڕێیەک
لە شادومانی ڕەها
تا سەر نەبوو، ئەفسووس
لە تێکڕای هەموو ئەو پەلکەزێڕینە بەهەشتیانەی
بزە و خەندەکانی ئەوی ئەهێنا
کوا ئاسەواری
خەڵوەتە غەمگینەکان
لە بەردەم نووری هەموو ئەو مانگە شەوانە
ڕوخساری خەمناکمی تارا پۆش ئەکرد
جوانی مەلەکانی سەرگوزشتەی ژوانێکی
نێو گێژەنەو سەرابی سەفەرێکی دوریش
تابلۆیەکی بێهودە بوو
چەند گەمژەیی بوو
واتێبگەیت
یاری شیعر
و حیکایەتە بە چێژەکانی منداڵی
لە نێو گژو گیای ناسکی
ژێر زیوە بارانێ
تا هەتا بمێنێ
ببینە ئەی بەخشندەیی
جێپێی پڕهەورازی نێو ئاگری بریسکاوی
چیای تەنیاییم گرتوە
ئەم بەندەرە ئەرخەوانیە
دوا مەنزڵگەی وونبوونمە...و
دوا مەشخەڵی زەرد□ پەڕێکی دڵپڕ
بە کۆچی نەورەسە عاشقەکانم هەڵگرتوە
دەزانم ژیان جارێکی تر
هەلێکی تری وونبوون و
سەر□□□ی□کی ترم ناداتێ
منیش بێباکم
بە کاتژمێر□ ل□مینەکەی تەمەنی وەریوم
ئەوەتا، لە بەندەری تەمهەڵچنی ئەمشەوی سەفەرا
ستایشی یەک بە یەک
لە بیرەوەریە فرمێسکاویەکان ئەکەم

دەزانم لە بێ سۆراخی ئەوێک
لە تەم وخەیاڵ و سەراب
سەرھەلگرتن
مەسترین وونبوون..و
قەشەنگرین نەفرەتە

وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەر بەریتانی
Lee Watts – Lees Design
بە سوپاسەوە لە پەیجی فەرمی خۆی وەرگێراوە

شیعر/کاوە عوسمان عومەر